

Édes Anyanyelvünk

2010. OKTÓBER

XXXII. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Titkok titka
A Magyar Nyelv Múzeumának
állandó kiállítása

Balázs Géza:
Elcsattant egy csók

Buvári Márta:
Tájnyelv és média

Kemény Gábor:
Új szavakat tanulok
Banyatank

H. Varga Márta:
„Metroszexuális” férfiak

Horváth Péter:
„Fájnól sztéjsön, gudbáj!”

Elekfi László:
Érintve vagyunk az ügyben

És: OKTV (magyar nyelv),
nyelvi kérdések és válaszok,
nyelvi játékok, új szavak

Ferenczy István:
Kölcsey Ferenc ülő szobra
1846.

É
A

A Magyar Nyelvtudományi Társaság kötelességének tartja, hogy hallassa szavát, ha nyelvi vonatkozású tudománytalan nézetek jelentkeznek. Márpedig szaporodni látszanak a különböző helyeken megjelenő olyan vélemények, amelyek ellentétben állnak a tudomány megállapításaival. Sajnálatos olvastuk, hogy olyan vélekedés jelent meg a kulturális államtitkár nevéhez kötődően is, amely szerint a nemzeti tudatot még ma is egy szerencsétlen – mert kizárólagos – finnugrista elmélet dogmái közé próbálják beszorítani.

Szakmai kötelességünk világosan kimondani, hogy a nyelvi rokonság kérdése sem ideológiai, sem politikai, sem érzelmi alapon nem tárgyalható, mégoly jó szándékú igyekezettel sem, hanem

kizárólag nyelvtudományi alapon válaszolható meg. A nyelvtudósok már réggen minden kétséget kizáróan

igazolták, hogy a magyar nyelv a finnugornak nevezett nyelvekkel van rokonságban, mert szabályszerű eltérések és egyezések sorát mutatták ki ezen nyelvek nyelvtani szerkezetében és szavaiban. A finnugor nyelvrokonság tehát nem dogma, hanem nyelvtudományi körökben és a történeti nyelvtudomány általánosan alkalmazott módszereit elfogadók között mindenütt elismert, tudományosan igazolt tény.

A magyar nyelvtudomány művelői sohasem állították, hogy a magyar nyelv finnugor rokonsága a magyar nemzeti tudat egyetlen, kizárólagos összetevője. Más kérdés, hogy a finnugor nyelveket beszélő népek történetük folyamán – más népekhez hasonlóan – számos néppel keveredtek, és különböző hatások érték őket. A nyelvrokonság másféle megközelítést kíván, mint például a genetikai vagy a kulturális rokonság – a nyelvrokonaitól messzire került és körülbelül háromezer éves magyar nyelv esetében is. A nemzeti tudatnak a nyelvrokonság csak az egyik, s nem is a legfontosabb összetevője.

Budapest, 2010. július 15.

**A Magyar Nyelvtudományi Társaság
választmánya**

Nyelvrokonság és nemzeti tudat: ÁLLÁSFOGLALÁS

TARTALOM

Nyelvrokonság és nemzeti tudat: állásfoglalás . . .	2
Málnási Ferenc: „Úgy szeretem Rodostót, hogy el nem felejtettem Zágont”. 320 éve született Mikes Kelemen.	3
Büky László: <i>Kokszagiz és bolonyik</i> a „boldog békeidőkben”	4
Balázs Géza: Elcsattant egy csók	5
Buvári Márta: Tájnyelv és média.	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok: <i>Banyatank</i> .	7
K. G.: Ne tévesszük meg az olvasót!	7
Balog Lajos: Iskolákról – röviden	8
Holczer József: Belterjes mondások	8
Sz. Györfly Sarolta: <i>Kívánós</i> lett az ország?	9
H. Varga Márta: „Metroszexuális” férfiak	9
Balázs Géza: Titkok titka. Egy kiállítás képei, hangjai, szövegei	10
B. G.: A Kazinczy Ferenc emlékhely története. . . 11	
Dóra Zoltán: Mit ismer, és mit nem ismer a számítógép?	12
Horváth Péter: „Fájnlól sztéjsön, gudbáj!”	12
Kelemen Livia: Vörösberényi séta	12
Dede Éva: www.manyszi.hu	13
Elekfi László: Érintve vagyunk az ügyben.	14
Minya Károly: (I)gaszág	14
Gallasy Magdolna, Szarvas Rita: OKTV magyar nyelv, 2010/2011.	15
Komoróczy György: A magyar nyelv napjai Székelyudvarhelyen	16
Vasvári Zoltán: Kettős tükrök	16
Hírek – események	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
Új szavak, kifejezések (61.).	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 1500 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1000 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István
Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás
Minisztérium,
valamint

a Nemzeti Kulturális Alap
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

 NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM

 nka
Nemzeti Kulturális Alap

„Úgy szeretem Rodostót, hogy el nem felejtettem Zágont”

320 éve született Mikes Kelemen

„Rengeteg havasok alján van egy szép, nagy székely falu: Zágón a neve. Három oldalról erdős hegyek veszik körül a falut, mely egy háromágú csillaghoz hasonló fennsíkron fekszik. Mint egy gyönyörű kert, olyan Zágón, melynek legszebb pontján állott Mikes Kelemen szülőháza, tölgyes erdő közepén... Ha valaki a hűségnek személyi nevet akarna adni, nevezze Mikes Kelemennek. Íme, ez ember, aki megható hűségével tette halhatatlanná a nevét. Aki ifjú korában került II. Rákóczi Ferenc udvarába, s többé el nem maradt neve mellől, követte bús vándorlásaiban, megosztotta vele a számkivetés keserveit, zokogott ravatala mellett, s ő maga is, hosszú évek múltán, ott hunyta le örök álmra szemét, ahol ura: az idegen földön, tenger partja mellett, nagy Törökországban. Hűséges lelkének örök emléke az a 207 levél, amelyet idegen földön írt, s melyet amellet, hogy becses adatokat szolgáltasson Rákóczi életének utolsó fejezetéhez, jeles íróvá is avatja a derék Mikes Kelemen” (Benedek Elek: *Nagy magyarok élete*. Társ Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2006. 5).

Mikes Kelemen alkotása eredetiben kézzel írott, kötetben nyomtatott prózaszöveg, levél. Fiktív, el nem küldött 207 levél egy képzeletbeli nagynénjéhez: „Groff P...E... írott leveli M...K.” Koherens, összefüggő szöveg, minden levél szerzője azonos, és azonos a címzettje is.

Az a világkép, valóságos és elképzelt világdarab, amely a szövegben kifejezésre jut, egyrészt valóságos: a Rákóczi Ferenc vezette bujdosók élete, a törökországi szokások, életmód, maga a város, az emberek, a tenger, a szüret, a török birodalom diplomáciai erőfeszítései, Mikes diplomáciai útja Jászvársárra, bukaresti tartózkodása stb., másrészt pedig olvasmányai alapján elképzelt világkép. Mikes leveleinek középpontjában II. Rákóczi Ferenc fejedelem áll, az ő emberi nagysága világítja be az első 117 levél lapjait, s a halála feletti mélységes fájdalom árnyékolja be a későbbi leveleket, míg az utolsó levelekben nagyobb teret kapnak az olvasmányélmények.

Mikes levelei mélységes hazaszeretetének tükröképei, Mikes magatartását hazája iránti szeretete irányítja, s ez indítja a bíráló megjegyzésekre is. Magát és társait bujdosóknak nevezi, és minden levelét az elveszett Tündérország, Erdély iránti ragaszkodás pátozsa fűti át, élete a megrendítő hűség és hazaszeretet példája. Leveleiben a jó gazda szemével néz körül, ha valami hasznos dolgot lát, nyomban arra gondol, milyen előnyös lenne mindezt meghonosítani Erdélyben. Pl. gyapotot, selymeresztő bogarakat. A tenger hullámai, a rodostói szüret, a török ifjak nevelése, a török ételek, a török asszonyok stb. mind-mind az elveszett szülőföldet juttatja eszébe. A fejedelem halála után elkezdett egyik levelében olvashatjuk, hogy sok év után letette a francia köntöst, és ismét székely ruhát vett fel.

A szövegtípus: magyar nyelvű, régies elemeket tartalmazó, írott szöveg, kapcsolatteremtő, érzelmkifejező, szépirodalmi szöveg, levél, irodalmi napló.

A szöveg stílusa is szépirodalmi, amely a székely emberek mindennapi beszédéből táplálkozik, könnyed, társalkodó hangú, a szelíd harag, az öröm és a bánat, a keserűség és a férfias megnyugvás színezik a stílusát. A szöveg írásképeinek stílushatását (az eredeti kézírásban) a régies formájú betűk adják, ezek egyéni betűk. Egyes szavakat a kiejtés szerint, fonetikus formájukban ír le: *kéd, bé akarok menni, itt vagyon a mi rakás kenyérünk*.

A szöveg szavainak stílusértéke Mikes leveleiben is abban jelentkezik, hogy a szavak elsődleges, szótári jelentésére ráépül a másodlagos, a szövegösszefüggésből adódó, az érzelmi-hangulati többletjelentés. Különösen akkor, amikor Erdély és Rákóczi iránti ragaszkodását fejezi ki. Találó jelzők, a jelenség lényegére tapintó kifejezések sorakoznak a levelekben: a kellemes hír *jószagú, csendülő hír*, a barátságtalan levél *hide-*

gebb téntával vagyon írva, a fejedelemasszonyt *kigyomlátkák a világból*, az Isten nagy *cselédes gazda*, a világ nagy *vendégfogadó*, a török dervisek *bőrharangok*, a szeretet *megenyvezi a barátságot*, az asszony Rodostóban *olyan gyümölcs, amelyet nem visznek az asztalhoz*, Rodostó *kedves, megunt város*, a szultán vendégsége *igen szomorú vigasság*, az asszonyok *bóbitás foglyok*, *szép tyúk*ok, a hajók *tengeri lovak* stb.

Mikes képei, kifejezései igazolják, hogy észjárása a székely népnyelvhez igazodik. Hasonlatai is népies fogantatásúak: *az erdélyi asszonyok szava állandó, mint a brassai havas; egy erdélyi asszony sem ér-é annyit, mint tíz magyarországi?; a rózsza többet ér a kórónál, a nap fényesebb a holdnál; Mikor Magyarországon fogatkozás vagyon a napban, csak egy erdélyi asszonyt vigyenek oda, annak szépsége elég fényességet ad*. Egy másik levelében pedig ez a kívánsága: *Édes néném, erdélyi feleséget adjon kéd, mert nem tudok olyan országot, ahol az asszonyok olyan érdemesen viseljék az asszony nevet, mint a mi Tündérországunkban*. Rákóczi fejedelem halála után árvaságukat jellemezve mondja: *... olyanok vagunk, mint a nyáj pásztor nélkül*.

Az egészséges, jó kedélyű ember, a közvetlen beszélgetés hangját idézik szójátékai: *Már egy hete, hogy egymással nem neveltünk, és ez az idő hosszabbnak tűnt nekem, mint a nyúl farka...; Hát ez nekem jólessék, hogy a levélben káposztásfazéknak neveznek? Mert én úgy szeretlek, édes néném, mint a káposztát. De tudja kéd, meddig szeretem kédet? Valameddig dohányozhatom... Még amikor valamilyen szomorú történetet mesél el, a végén feloldja egy humoros szójátékkal. A 97. levelében mondja el, hogy a szultán elrendelte a nagyvezír megölését, s Mikes a levelét így fejezi be: *...én is alunni megyek, és megparancsoltam, hogy mihent elalszom, minden bolháimat megöljék, mert már így is elég vagyon... Egy másik levelét így fejezi be: Maradok a kéd köteles, láncos, madzagos, spárgás és zsinóros szolgálja*.*

Mikes mondatszerkesztése is az erdélyi székely népnyelv hatását tükrözi, kijelentő mondatait váltakoztatja kérdő és felkiáltó mondatokkal, és mindenkor tiszta magyarsággal ír: *Mi még itt vagyunk, de nem tudjuk, mire ítéltek: hadakozásra-e vagy békességre? Gondolom, hogy az utolsóval vetnek itt lábra...; Nagyon biztatnak a hadakozással, de mennél inkább beszél a török hadakozásról, annál nagyobb kedve vagyon a békességre...; Az volt végezve, hogy mi ide békességre jöjjünk, és ebben az országban töltjük el a bujdosást...; Látja kéd, mely jó az Isten, ha egyik kezével eltakarja előttiünk Erdélyt, a másikával táplál*.

Mikes majdnem egész életét idegen földön töltötte, mégis hamisítatlan tisztaságú maradt a beszéde, nyelve. Leveleiben gyakran él közmondásokkal, szólásokkal: *Ki-ki a maga kádjáról dőzmál. Az ember fogával és magánat vermet. Nyernék rajta, mint Bertók a csikban*. Képeit a mindennapi életből meríti, különösen a természetben dolgozó ember és az évszakok ragadják meg a képzeletét: *De micsoda szép térségeken, micsoda helyeken megyen az ember Bukuresttől fogva egész Jászig...; ... egy menyasszony gyönyörűséggel járhatott volna velünk..., mindenütt a mezők bé voltanak terítve virágokkal, hogy csak székfűre és tulipánra léptek a lovaink*. „Mikes nyelve tösgyökeres székely-magyar nyelv, fűszerezve az író szeretetre méltó lényének minden kedvességével” – idézzük újra Benedek Eleket.

Mikes Kelemen magasabb művészi szintre emelte a levél műfaját is, ugyanakkor egy újfajta prózastílus lehetőségait is megteremtette, a spontán, a népi szemlélet, a népnyelv ízessége és a rokkó könnyedsége, játékos ellentétezése fonódnak össze levélstílusában. Pais Dezső szerint Mikes tollán a nyelv „az értelemnek fényes és hajlékony, a fantáziának színes, az érzelmenek finom rezgésű eszköze.” A Mikes teremtette nyelvi hagyomány Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Tamási Áron és Sütő András írásaiban él tovább. Ne feledjük el mi se!

Málnási Ferenc

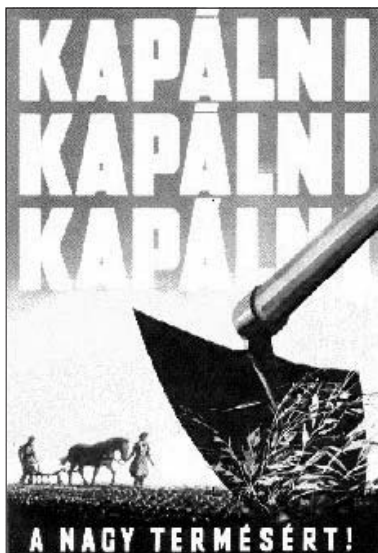
Kokszagiz és bolonyik a „boldog békeidőkben”

BÜKY LÁSZLÓ

Helyesírás-tanítási segédkönyvről olvastam nemrég, amely „a boldog békeidőben” íródott, 1962-ben jelent meg [...] harmadik kiadása, s olyan didaktikus szöveget tartalmaz, amelybe belecsempésződött a korábbi hatalom hurraoptimizmusa, világnézete. Így például a biológia szakkör tagjainak lelkesedése, akik arról írtak a füzetükbe, hogy hogyan irtja a gyomot az ügyes micsurinista...” Olvashattam a példamondatok között „az árúbőségért vívott harc élmunkásai”-ról és más, egy bizonyos korszakra jellemző stílusú kifejezésekről.

Máshol is olvastam és hallottam, hogy az 1990 előtti évtizedeket a *békebeli* szóval jellemzik, s valamelyes zavar támad bennem ekkor, hiszen mindig úgy tudtam, hogy „békebeli” csupán olyan dolog lehet, amilyen háború utáni viszonyok szempontjából a béke korszakára, állapotára jellemző. Ekként írja le a szó jelentését A magyar nyelv értelmező szótára is még 1959-ben. A magyar szépirodalomból számos példa adódik erre a használatra: „Az utolsó békebeli vonaton utaztunk – írja Kuncz Aladár –, amely azonban emberekkel teletömött folyosóival s a lépcsőkre kicsurgó emberfürtjeivel egyben már az első háborús vonathoz is beillett.” Karinthy Frigyes is használta a szót: „Haladó íróhoz erőteljes szavak illenek, nem helyes a boldog és puha *békebeli* impresszionisták módján nyavalyákban tetszelegni.” Kuncz is, Karinthy is a II. világháború előtt hunyt el, tehát számukra természetesen az 1914. év előttre, az I. világháborút megelőző időkre vonatkozott a szó. Mikszáth Kálmán összes műveiben viszont nem lelhető föl a *békebeli* melléknév, mint-hogy az 1910-ben meghalt nagy prózaírónak és kortársainak életében nem adódott lehetőség ilyen viszonyításra. De Füst Milán már leírhatta naplójában 1923-ban: „A munkások kis vagyunkájukat elvesztették, s annyiban is szegényedtek, hogy a legmegfeszítettebb munka mellett is *békebeli* szükségleteiknek több mint $\frac{3}{4}$ -éről le kell mondanianok...”

Valamikor, az 1950. év körül édesanyám még „békebeli” cérnával – nem „műrostossal” – stoppolta a harisnyáimat... Az „Első Magyar Cérnagyár R.-T.” címkéjű orsóról lefogvány a „250 yard” – vagy a „225 MÉT.” – hosszúságú „Clark horgonycérna” megkaptam a faorsót, amellyel és amelyből játszani és játékot készíteni lehetett. (Két ilyen márkájú cérnám ma is használatban van, a gyárat 1949 utolsó napjaiban államosították.) Ugyancsak ekkortájt édesapám, ha cipőt kellett talpaltatni, elővette a tartalék „békebeli” talpbőrt, s azzal mentünk a cipészhez, hasonlóképpen volt még néhány méter „békebeli” (angol) szövete is, amelyikből az utolsó térdnadrágos öltönyt varratta.

Az árúbőségért harcoló élmunkásokról tudni lehet – a már említett szótárból is, vagy a 2003-ban megjelent Magyar értelmező kéziszótárból is –, hogy a szocializmus építésének egyik különösen dicstelen korszakában, 1948-tól 1950-ig hívták így az iparban vagy a mezőgazdaságban azokat a munkásokat, akik az azonos szakmájúak közül kimagaslóan nagy teljesítményt értek el, kevés selejttel vagy selejt nélkül dolgoztak, s ezért kitüntették őket. Az *élmunkás* főnév használata napjainkban csak az említett történeti korszakkal kapcsolatos.

Ugyancsak a kommunista diktatúra időszakában virágzott az Ivan V. Micsurin orosz kertész és Trofim Gy. Licszenko nyomdokain terjedő, nem kis mértékben délibábos növénynevelés erőszakos érvényesítése. Ennek jegyében például hatalmas költséggel kokszagizt igyekeztek termesztetni, e pitypang nemzetségbe tartozó növény nedve csekély mennyiségű kaucsukot tartalmaz. Magam is voltam iskolás koromban kokszagizültetvényt gyomlálni. A Tianshan hegységben honos gumipitypang (*Taraxacum kok-saghyz*) – nem törődve a béketábor gumiipari nehézségeivel – csak itt-ott kelt ki, ám a gyomirtást sztahanovista módon végrehajtottuk, nem maradt utánunk növényke egy árva szál sem... (Alekszej G. Sztahanov vájár 1935-ben egy műszakban 1457%-ra teljesítette a műszakot: 102 tonna szemet fejtett. Hazánkban 1950-ben az élmunkásjelvényt a sztahanovista jelvény és cím váltotta föl, előző 1954-ben, utóbbi 1956-ban szűnt meg.) A nyelvjárásgyűjtők egyébként feljegyezték a Magyar nyelvjárások atlaszában, hogy egy faluban ekkortájt *micsurin*-nak nevezték a silány, hitvány bort, a 'löré'-t. Lehetséges: máshol is, csak hogy az efféle nem volt tanácsos sem hangoztatni, sem megírni, hiszen 1948 őszétől már dolgozott az ÁVH.

A „boldog békeidőkben” a szójegyzékeket készítő nyelvészeknek nemegyszer okozott gondot, hogyan altassák el az elvtársak éberségét: ugyanis a *bolond* szó és származékai után az ábécérendben a *bolsevik* következik... Igyekeztek hát valamit a két szó közé csempészni! Még az 1972-ben kiadott Magyar értelmező kéziszótárban is „bold, bolonyik, bolsevik” a szőrend. A régi növénynevek közül kibányászott „bolonyik” a széleslevelű békakorsó (*Sium latifolium*); e vízinövény nevét az Új magyar tájszótárban is hiába keressük, csupán az idestova százszentdős Magyar etymologiai szótárban van meg...

Az újabb nemzedék nyelvhasználatában a *békeidő* nem egészen „olyan időszak, amelyben nem volt háború”, hanem inkább ’régebbi időszak’, amelyet kevésbé ismerve (esetleg ironikusan?) boldognak titulálnak, s a *békebeli* jelzővel is erre az időszakra utalnak.

Elcsattant egy csók

BALÁZS GÉZA

M
I
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S?

Ismerőseim azt mondták, ha nyáron teljesen ki akarnak kapcsolódni, akkor bulvár-lapokat vesznek, és a strandon azokat olvasgatják. Kipróbáltam. Megvettem néhány bulvárlapot, de nem tudtam kikapcsolódni, nyelvészkedtem tovább. Rájöttem, hogy szinte mindegyik bulvárlapban ugyanaz a 8–10 (számomra többnyire alig ismert) magyar és külföldi „médiasztár” szerepel, főként apró-cseprő semmiségekkel, magánéleti sejtetésekkel. Az első bulvárlapot tíz, a másodikat már öt perc alatt olvastam ki. Ennyi is elég volt azonban arra, hogy nyelvészeti bűvárkodásba fogjak.

Elcsattant egy csók

Ugyanis a bulvárlapok egyik kedvenc (ha nem a legkedvesebb) témája a csók, leggyakrabban ezekben a szókapcsolatokban: *elcsattant egy csók*, illetve *csattan a csók*. Az első a világhálón 30 600, a második 13 800 találatot jelzett (2010. augusztus 15.). Például: „elcsattant egy csók, de puszi-val váltunk el”, „tél-en majdnem ötször kevesebb csók csattan el, mint bármelyik más évszakban”, „kevesebb csók csattan a kapcsolat előrehaladtával”. Létezik *Csattan a csók* című operett (1927), illetve a Dolly Roll együttes slágere: *Elcsattant egy csók*. A *Style Magazin* írásából megtudjuk, hogy a csók szorosan összekapcsolódik a filmtörténettel, sőt: „a csók filmre született”. Már 1896-ban megtörtént „az első csók, ami a filmvászonon elcsattant”. Egy 1926-os filmben „csattant el az első csók a Távol-Keleten”.

Elgondolkodtatott ez a csattanó csók... Antropológiai tapasztalataim (filmes és piros hetes buszos) megfigyeléseim szerint ugyanis a csók soha nem csattan. A *csattan* jelentése: valamihez ütődve éles, rövid hangot ad... Igaz, az értelmező kéziszótár tartalmazza ezt a jelentést: *csattan a csók* (ritka): hangosan cuppan... De itt valami ellentmondás van. A szenvedélyes csók csak a legkritikább esetben „cuppan hangosan”, rendszerint halk. Az arcra adott puszi tud cuppanni, főleg, ha mimeljük, ha tudatosan cuppantanak vele... A szájra adott (nyelves) csók esetében olykor hallható egy-egy cuppanás, cuppantás, de ez semmiképpen sem csattanás (éles, rövid hang). Egyébként azt sem szoktuk mondani: **elcuppant egy csók/puszi*. A különbséget jól jelzi ez a világhálóról vett idézet: „elcsattant egy csók, de puszi-val váltunk el”. Csattanni, elcsattanni a pofon szokott, ami meglehetősen különbözik a csóktól. (Pl. Kosztolányinál ekképp: „elcsattan egy roppant pofon”.)

Miért mondjuk akkor, hogy *csattan a csók*? Érdekes módon a népeletben korábban valószínűleg nem használták, mert sem O. Nagy Gábor, sem Bárdosi Vilmos szólásszótárában nem található meg. A csók így fordul elő a hagyományos magyar szólásokban, közmondásokban: *szabad a csók*, *Nem esik a csók hiába*, *Nyomorú csók az, amelyért fizetni kell* (O. Nagy Gábor); *a múzsa csókja*, *Annyit ér, mint halottnak a csók*, *csókot rabol*, *csókra áll a szája*, *Júdás csókja* (Bárdosi Vilmos) stb.

Mióta csattan?

Vajon miért *csattan* a csók – elentmondva a tapasztalati tényeknek? Előbb a bulvárlapok folytonos túlzásaira gyanakodtam, de azután irodalmi utalásokat is találtam, amelyek kissé elbizonytalanítottak. Például Petőfi Sándor *Forradalom* című verse:

„Szaporán, ide kedvesem, ajkaidat,
S te fiú, szaporán ide a poharat!

Mire elfogy a bor, mire csattan a csók,
Jeladásra emelhetik a lobogót.”

Ha már Petőfinél is *csattan* a csók, nyilván más költőnél is. Igazam lett.

(A Verstar '98 CD volt a segítségemre.) Arany János *Dalías idők* című versében: „Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig, / Mint a földieper csattan, amikor szedik”. (Itt az eper szedésének csattanása is okoz töprengenivalót, de erre most nem megyünk tovább.) Vajda János *Kísértetek* című verse: „Üdvöztető csók, mely elcsattan...”. Adynál: Halton Nagyváradon (figyeljünk csak a ritmusra): „Májusi éjjel / Összeverődnek / Égi kacsók, / Rímbe beszélve / Csöppet sem félve / Csattan a csók. / Ritmus az élet, / Ritmusba téved / Durva beszéd / Hogyne kiáltnánk, / Ritmuskirálynő / Üdvöt eléd!” Vagy A mi gyermekünk című versében (mintha tényleg a mai bulvárlapokat olvasnánk): „S elcsattan hosszú csoda-csók”. Végül Dsida Jenő *Tavaszi ujjongásában* (itt az alliterációra is figyeljünk): „Csendül a nőta / Csörget a csermely / Csattan a csók”. Ha ennyi klasszikusunknál *csattan* a csók, akkor valamilyen kulturális, nyelvi oka van a jelenségnek.

Miért csattan?

A jelenség neve: hagyomány. De a hagyomány sohasem öncélú, mindig kiváltja valami. Oka van. A *csattan a csók/elcsattan egy csók* szókapcsolatban meglátásom szerint a szemantikai (jelentésbeli) ellentmondás két nyelvi okkal magyarázható: a ritmussal és az alliterációval. Egészen egyszerűen azt mondhatjuk: a *csattan a csók* jól hangzik. De ássunk mélyebbre! Hogyan írja Petőfi: „Mire elfogy a bor, mire csattan a csók” – ez bizony szép, szabályos anapesztus, sőt tökéletes anapesztusos sor: — — — — / — — — —. A világhálón ilyen szabályos „rímet” is találtam (talán Ady nyomán): „Pár buta bók, csattan a csók”. Adynál viszont már a másik dallamos időmértéket, a daktilust adják tökéletesen: „Összeverődnek / Égi kacsók, / Rímbe beszélve / Csöppet se félve / Csattan a csók”: — — —. És ez is szerepel szép daktilusban: „Ritmus az élet”. Vagyis az élet ritmusára emlékeztető „rímbeszéddel” élnek. (Erről eszünkbe juthat a mai nagyvárosi rap-beszéd, esetleg a slam poetry is, de ezekről egy későbbi *Miért?*-ben szeretnék értekezni.) A másik ok pedig kétségtelenül a tökéletes alliteráció, amely – a sorvégi rím mellett – örömkiváltó tényező. A *csattan a csók* önmagában is alliterál, de Dsida verse erre épül: *csendül, csörget, csermely, csattan a csók*...

A *csattan a csók* tehát nem eredeti jelentése, hanem föltehetőleg költői okok, időmértékes és alliterációs volta miatt ragadta meg klasszikusainkat, s él tovább a mai bulvársajtóban. Éppen ezért szólásnak kell tekinteni (és nem szabadna hiányoznia a szólástárakból)!

Egyébként főleg a bulvársajtóban/irodalomban él, mert hétköznapi társalgásban aligha képzelhető el, hogy egy fiú így dicsekedjen a barátjának: „Képzeld, és akkor éjjelkor elcsattant köztünk az első csók”. Inkább valami ilyesmit mond: „Képzeld, éjjelkor már smároltunk/smaciztunk/csókolóz-tunk”. Tehát egy irodalmi jelenség, amely a bulvárba/tömeg-kultúrába szállt alá (nevezhetjük folklorizmusnak is).

Egyébként főleg a bulvársajtóban/irodalomban él, mert hétköznapi társalgásban aligha képzelhető el, hogy egy fiú így dicsekedjen a barátjának: „Képzeld, és akkor éjjelkor elcsattant köztünk az első csók”. Inkább valami ilyesmit mond: „Képzeld, éjjelkor már smároltunk/smaciztunk/csókolóz-tunk”. Tehát egy irodalmi jelenség, amely a bulvárba/tömeg-kultúrába szállt alá (nevezhetjük folklorizmusnak is).

Epilógus

Így pihen egy nyelvész, ha ki akar kapcsolódni.

A csókprobléma

Ahogy beleástam magam a *csattan a csók* előfordulásaiba, magam is megdöbbentem, hogy mekkora problémahalmazba ütköztem. Ma már a világhálón kérnek tanácsot a kamaszok: „Van egy barátnőm, és még nem csókolóztam vele soha, hogy kezdjek hozzá”. Van külön csók-honlap, csók-tanácsadás, csókversenyek, sőt csók-tipológia: a már emlegetett pusztól a tahiti orrdörgölőstől át a nyelvésig. (Egyik se csattan!) Július 6-át Vaughn Bryant professzor (?) a csók világnapijává nyilvánította... A *cupp*-ra pedig már 737 ezer találat van. Ennek elemzésébe bele sem kezdtem.

Tájnyelv és média

BUVÁRI MÁRTA

Június 21-én az Írók Alapítványa kerekasztal-beszélgetést és filmvetítést rendezett az Uránia Film-színházban Tájnyelv és média címen. A kör kissé hiányos volt: a médiát csak a Duna Televízió és a Katolikus Rádió képviselte, a nyelvész oldalon pedig csak

a nyelvjárásokra szakosodott nyelvészek ültek, a vitát is nyelv-járáskutató, Kiss Jenő akadémikus vezette. Közlekedési okokból végszóra érkezett meg Balázs Géza. Ő ülhetett volna közepén, mert ő képviselte a közszolgálati rádiót és a köznyelvet.

A nyelvjárások megítélésében két szélsőséges nézet uralkodik. A tapasztalat szerint a városi emberek lenéznek, műveletlennek tartják azt, aki tájszólásban beszél. Ehhez hozzájárul, hogy a kabarékban a vidéki emberek kifizurázására használják a nyelvjárást utánozó beszédet. Eppen ezért, aki eljön szülőföldjéről, igyekszik gyorsan leszokni anyanyelvjárásáról. Mások rajonganak a tájnyelvekért, és mindenáron teljes valójukban megőrzendőnek tartják őket.

Mint el is hangzott a beszélgetésben, a magyar nyelvjárások közt nincs akkora különbség, mint például a német vagy az olasz nyelvjárások közt, ezek akár külön nyelveknek is számíthatnának, hiszen a közép-olasz meg sem érti a dél-olaszt, a bajor az észak-német tájszólást, nem is beszélve az osztrákról és a svájci németről. (Viszont a különböző nyelvű szlávok egész jól megértik egymást.) A „kerekasztalnál” Fodor Katalin a csángók nyelvéről, helyzetéről beszélt, a filmvetítésben elsősorban a palócokkal foglalkoztak. Ez a két legszélsőségesebb nyelvjárás, de jobbra ezeket is értjük. Juhász Dezső meg is jegyezte, hogy a közép-alföldi nyelvjárást kevésbé ismerjük, mint a csángót. A csángó nyelvjárás azért különösen érdekes, mert régen elszakadt a tömbmagyarságtól, így esetleg megmaradtak benne régebbi vonások, segíthet értelmezni, helyesen olvasni a nyelvemlékeket. Azonban nem kell azt gondolni, hogy a csángó nyelvjárás úgy, ahogy van, a régi magyar nyelv. Nyilván az is változott, csak külön, másfelé változott, más hatások érték.

A széttagoltság alapján véve nem előny. Sőt, például a franciák a forradalom nagy vívmányának tartják, hogy megteremtették az egységes francia nyelvet. (Magyarán: gondoskodtak nemzetiségeik beolvasztásáról.) Garibaldi, miután egyesítette Olaszországot, azt mondta: most már meg kell teremteni az olasz nyelvet is. A magyar nyelv, talán Árpád okos letelepítési politikájának köszönhetően – talán a történelmi viharok miatti gyakori átrendeződés miatt, vagy mert már régebben megszilárdult – elég egységes. Az viszont igaz, amit talán szintén Juhász Dezső mondott: **a nyelvjárások a nyelv aranyfedezete**. A nyelvújítók nagy ötlete volt, hogy a nyelvjárásokból vett szavakkal gazdagították a köznyelvi szókincset. Ez a lehetőség ma is fennáll. Továbbá a nyelvjárások őrzik a kiejtésbeli változatosságot, de az eredeti magyar gondolkodásmódot is, mert a városi, művelt embereket sokkal inkább befolyásolják az idegen hatások. (Sajnos, a tévén keresztül már a vidékieket is.) A nyelvjárások nagy része őrzi az *e* és *é* hang különbségét, de igazán *a* és *á* hangot is csak vidéken hallani. Ebből a szempontból a palóc rendhagyó, éppen legsajátabb hangunkat, az *a-t* nem ismeri, ebben nemcsak a köznyelvtől, hanem az összes többi nyelvjárástól is eltér, de az *e* és *é* különbsége ott is megvan. Az *ö-zés* is többlet, hiszen változatosabb. A magyar nyelvnek lényeges vonása a tiszta, egyértelmű hangképzés, nem tartozik bele kettőshangzó, de a hajdúsági, szabolcsi kettőshangzó enyhébb változatban színesíti a hangzást. Bár Budapest lakossága és így nyelve is kevert, a tipikusnak mondható pesti nyelv – sorvadt hangkészletével – semmiképpen sem tekinthető mintának. Igazából ez is egy nyelvjárás.

Azonban nem minden érték a tájnyelvekben. Nem tekintetők értéknek például a hangkiejtések, elnagyolások, mint *há mész, ement Kovácsékho*, és bármennyire védik is sokan, nem érték a suksükölés, mert elsikkasztja a kijelentő és felszólító mód közti különbséget.

Vannak a nyelvjárásokban olyan nyelvtani formák is, amelyek egyenértékűek a köznyelviként elfogadottal, például *nagyobb tőle*.

Kiss Jenő és sokan mások természetes megoldásnak tartják, hogy ki-ki tartsa meg házi használatra anyanyelvjárását, és ha városba költözik, értelmiségi pályára lép, különösen, ha nyilvánosság előtt beszél, váltson át köznyelvre.

Nem hiszem, hogy kíváncsok a belső kétnyelvűség. Ez legfeljebb ott indokolt, ahol nagyon eltérnek a nyelvjárások a köznyelvtől. Sokkal inkább kíváncsok, hogy átjárás legyen a nyelvjárások és a köznyelv között, mert csak így tudják a tájnyelvek gazdagítani a köznyelvet. Az lenne a célszerű, hogy akik elhagyják szülőhelyüket, ne hagyják el teljesen anyanyelvjárásukat, csak tompítsák annak jellegzetességeit annyira, amennyire a környezethez való természetes alkalmazkodás magával hozza. Ez körülbelül megfelel a táji (regionális) köznyelvnek, melyet a vidéki városokban lakók, vidéki értelmiségiek beszélnek. Reisz András időjárás-ismertető enyhe palócok ejtése például senkit sem zavar.

A nyelvjárások becsületének helyreállításáért különféle javaslatok hangzottak el részint az előadóktól, részint a hozzászólóktól: hogy a nyelvi műsorokban – már amennyire vannak – ismertetni kellene a nyelvjárásokat; egy-egy vidékről szóló műsorban az ottani tájnyelven kellene beszélni. Elhangzott, hogy külföldi rádiókban, tévékben vannak külön tájnyelvi műsorok. Valaki még azt is fölvetette, hogy tanítsák a színinövendékeket tájnyelven beszélni. – Más nyelvjárását megtanulni batorság, nem is lehet hitelesen, abból olyasmiről, mint a Rózsa Sándor-film hamis *ö-zése*, valaki említette is.

Matula Ágnes elmondta, hogy a Duna Televíziónál – rendeltetésénél fogva – sok a vidéki, határon túli műsor, és a helyszíni tudósítók helybéli emberek, az ottani nyelvváltozatot beszélik. Sőt, belső munkatársaik közt is vannak erdélyi, délvideki származásúak, akik megtartották az *e* és *é* hang megkülönböztetését. Erre ott biztatják is őket.

Balázs Géza ismertette a Magyar Rádió új nyelvi szabályzatát, amely az enyhe nyelvjárásiaságot már megengedi. Hozzáfűzte: azért, nehogy ha egy új munkatárs magával hozza kétféle *e* hangját, leszoktassák róla – mert azelőtt ez volt a gyakorlat. Ez már előrelépés, de kevés.

A műsorszolgáltatóktól az lenne a helyes magatartás, ha tudatosan alkalmaznának megfelelő arányban vidékről, határon túlról származó beszélőket, akik még nem felejtettek el mindent anyanyelvjárásukból. Egyik felszólaló azt mondta: nem lehet tájnyelven beszélőket találni. Nem kell mindenáron szélsőséget keresni, mert a magyar nyelvjárások jó része nem szélsőséges. Senkit sem hallottam olyan szép tisztán beszélni, mint a Szentegyházi Gyermekfilharmónia bemondóját. Aztán kiderült, hogy mind úgy beszélnek. Semmi elnagyoltság, sem éneklő hanghordozás, ami némelyik székely nyelvjárásra jellemző, minden hangsúlyuk a helyén van, és minden hangnak megvan a határozott képzési helye. Pesten is találkozni ilyenekkel, csak a piacra kell kimenni. Az Erdélyből áttelepülők nem sietnek annyira eltanulni a pesties beszédet, mint például a dunántúliak. Szombathelyen, ha az utcán eligazítást kérek, mindenki erősen nyílt *e*-vel (és persze zárt *é*-vel is) beszél, de ha beteszem a lábam a főiskolára, ott már nemcsak mékégnek, hanem geegognak is. Ezt az irányt csak úgy lehet megfordítani, ha a tévékben, rádiókban kellő arányban szerepelnek vidéki származású bemondók, műsorvezetők. Külön vidékieknek kell meghirdetni bemondói állást, akkor lesz megfelelő jelentkező. Könnyebb eleve szépen beszélőket választani, mint a bent lévőket megtanítani a szép kiejtésre.

A ma oly divatos jelszó, az esélyegyenlőség megkövetelné, hogy minden magyar magáénak érezhesse a műsorszolgáltatókat, s rajtuk keresztül magát anyanyelvével együtt egyenrangúnak érezhesse a fővárosi emberrel.

Új szavakat tanulok

Banyatank

2009. decemberi számunk Új szavak rovatában a *banyatank* szóról ezt olvashattuk: „a gurulós táska tréfás (erdélyi) megnevezése”. Nem tudom, hogy B. G. és B. M., a rovat összeállítói honnan tudják, hogy ez a kifejezés erdélyi eredetű, de én már évek óta hallom Budapesten is, mégpedig nemcsak tréfás, hanem határozottan pejoratív, gúnyos árnyalattal.

A kerekas bevásárlótáska, illetve -szatyor igen praktikus találmány: általában idős asszonyok húzzák maguk után, nagy nehezen a villamosra, buszra is felkapaszkodva vele. Eközben érthetően útjában vannak a fiatalabb, türelmetlen utasoknak. Ezért kaphatta a gurulós szatyor ezt a humoros, egyben azonban bántó elnevezést. Az interneten 123 találat volt rá, maguk a mondatok is egytől egyig ilyen jellegűek (hja, a nyugdíjas nők, a „banyák” egyelőre nemigen interneteznek, a blogbejegyzések így jobbára a tizen- és huszonéves korosztály véleményét tükrözik):

Szegény kisnyugdíjas, már csak a banyatank hiányzik a kezéből;

A nyugger banyatank, miként a teljes generációja megszokta, hogy dolgozzon: azaz kelés reggel ötkor-hatkor, munkában pedig hétkor...;

Az egy dolog, hogy gyorsabban érik el, de amikor már felkerültek a botos nénik-bácsik, meg a vénasszonyok a kerekéstáskával (alias banyatank), ...;

Ja és igazán nagyon kedves tőled, hogy a „banyatank”-ról én jutok eszébe... (az a kis kocs, amit a nénik az utcán keresztül húznak a lábamon?) ...

Stíluskutató énem érdeklődve gusztálja a szemléletes kifejezést. A *banyatank* az ún. körülíró metafora típusába tartozik, vagyis olyan képes értelmű szószervezet, amelynek alaptagja metaforikus elem, bővítménye pedig valamely ezt helyesbítő, kiegészítő jelző. A táska azért *tank*, mert tank módjára, veszélyesen és ellenállhatatlanul tör át szegény fiatalok kiszolgáltatott tömegein. És azért *banya*-, mert nem mondták hajtja, hanem a „banya” csörtet vele árkon-bokron keresztül.

A szlengnek ezek a humoros, összetett szó alakú képei általában gúnyosak, rosszsallóak, pl. *benzintyúk* 'motorkerékpár hátsó ülésén kapaszkodó fiatal nő', *papírjaguár* 'gyengébb minőségű autó, különösen Trabant'. Aránylag ritkábbak a csupán játékos, tréfás, de nem sértő jellegű példák, mint a már Radnóti Miklós naplójában is előforduló *macskafröccs*, azaz 'tej'.

Amennyire tetszik stilisztikával foglalkozó énemnek a *banyatank*, annyira nem tetszik azonban a nyelvművelő énemnek. Mert a szóból – és főként az azt tartalmazó mondatokból, szövegekből – szinte süt a lenézés, a megvetés a „nyuggerekkel” szemben, akik még mindig itt vannak, és útban vannak:

Az izzadt kövér néni előtte csoszog az állati erővel vont járművével (népszerűbb nevén banyatank) ...;

„banyatank”!!! Az ilyet a rohamnyugdíjasok használják, ugye?;

én történetesen nem tartozom azok közé a „banyatank”-kal reggel 7 és fél 8 között közlekedő nyafogós nyugdíjasok közé!...;

Úgy tolakodtam a nagy hasammal [...], mint az igazi piacoshanyák a Tecsóbuszon [= Tesco-buszon], amikor akciós a banyatank...

Az ezekben a véleményekben tükröződő udvariatlanság, méltánytalanság ráadásul háromszoros: a nőkkel, az idősekkel és a szegényekkel szemben. Mert az anyagilag jól ellátott nyugdíjasok, ha vannak még ilyenek, bizonyára nem igyekeznek „banyatankjukkal” a vásárcsarnokba reggel hétkor akciós csirkefarhátat venni, hanem beülnek gépkocsijukba, felkeresik a nagy üzletközpontok valamelyikét, majd dugig rakott bevásárlókocsijuk tartalmát autójuk csomagtartójába ürítik.

Végül még annyit, hogy nemcsak nők, hanem férfiak is használnak kerekas bevásárlókocsit, úgyhogy ennek neve lehetne akár *papatank* vagy *tatatank* is, a némek közötti egyenjogúság és az alliteráció jegyében.

Kemény Gábor

Ne tévesszük meg az olvasót!

„... az olvasót tilos – csak egy másodpercig is – bizonytalanságban hagynunk.” Hányszor idézzük ezt Kosztolányitól, mégis akadnak tollforgatók, akik ügyet sem vetnek erre az alapelvre.

Évek óta gyűjtöm az olyan mondatokat, amelyek első pillantásra valami meghökkentőt állítanak, s csak második olvasásra árulják el valódi tartalmukat. Ennek oka többnyire az, hogy a szórend ügyetlensége miatt némelyik mondatrész, különösen a tárgy nem azzal a mondatrészszel áll nyelvtani és értelmi kapcsolatban, amelyikre első pillanatban vonatkoztatjuk, hanem egy másikkal. Az efféle szórend tehát valósággal begratolja az olvasót.

Lássunk néhány példát is erre a jelenségre! Egy hírből ez a mondat hökkentette meg a gyanútlan olvasókat:

„Több éve kezelték pszichiátriai problémákkal a pápát a karácsonyi vatikáni misén elsodró nőt” (Vasárnapi Hírek, 2009. dec. 27. 1).

Néhány hónappal később ugyanitt erre a szövegrészletre kaphattuk fel a fejünket:

„A szlovákiai kormánykoalíció egyik pártja [...] felszólította az illetékes magyar szerveket, hogy **következetesen tartsák be a fasizmus népszerűsítését**, a fasiszta jelképek használatát, beleértve a Magyar Gárda egyenruhájának hordását is tiltó rendelkezéseket” (Vasárnapi Hírek, 2010. máj. 16. 2).

A félreértést mind a két idézetben az okozza, hogy a tárgy (a pápát, illetve népszerűsítését) nem az állítmánynak (kezelték, illetve tartsák be) a tárgya, aminek első pillantásra látszik, hanem egy több tagból álló szerkezetes bővítménynek a tárgyi eleme: a pápát a karácsonyi vatikáni misén elsodró nő, illetve a fasizmus népszerűsítését, a fasiszta jelképek használatát, beleértve a Magyar Gárda egyenruhájának hordását is tiltó rendelkezések, amely szószervezetlánc együttesen, egészében tárgy a mondatnak.

Az átmeneti félreértést a mondat szerkezet átalakításával kerülhetne volna el a lap munkatársa, például így: „Több éve kezelték pszichiátriai problémákkal azt a nőt, aki a karácsonyi vatikáni misén elsodorta a pápát”, illetve „felszólította az illetékes magyar szerveket, hogy következetesen tartsák [pontosabban: tartassák] be azokat a rendelkezéseket, amelyek tiltják a fasizmus népszerűsítését, a fasiszta jelképek használatát, beleértve a Magyar Gárda egyenruhájának hordását [inkább: viselését].”

Előfordul, ha ritkábban is, hogy nem a tárgy „bújócskázik”, hanem az alany vagy a jelző. Az utóbbira ezt a példát idézhetem a kerületi lapból:

„Itt ismerheti meg a magyar közönség a Pozsonyban kiadott Hajnóczy József életét és működését bemutató történeti munkát” (Várkerület, 2009. ápr. 10. 5).

Természetesen nem szegény Hajnóczyt adták ki Pozsonyban, hanem a róla szóló könyvet. A hír így hangozhatott volna kifogástalan egyértelműséggel: „Itt ismerheti meg a magyar közönség a Hajnóczy József életét és működését bemutató, Pozsonyban kiadott történeti munkát.” Mivel azonban a szerző vélhetően nyomatókiosítási kívánságra a megjelenés helyét, maradhat az eredeti szórend is, de akkor vesszőt kell tenni a kiadott szó után: „... a Pozsonyban kiadott, Hajnóczy József életét és működését bemutató történeti munkát”.

Mint láthatjuk, ezek az átalakítások semmiféle különösebb stílusérzéklet vagy nyelvtani tudást nem kívánnak, csupán egy kicsivel több figyelmet a sajtó, illetve a hírügynökségek munkatársaitól. Vagy ami a legcélszerűbb volna: egy olyan szerkesztőnek az alkalmazását, akit hajdanában, a „szigorúan ellenőrzött mondatok” korában úgy hívtak, hogy olvasószerveztő.

K. G.

Iskolákról – röviden

Figyelem a sajtó gyakorlatát, milyen módot választ egy-egy iskola közkeletű, a hivatalosnál rövidebb megnevezésére: a névadó (általában csak a vezetékneve) után kötőjellel kapcsolva az iskolatípus áll.

Tovább folytatta az országos tanulmányi versenyeken a sikeresoroztat a II. Rákóczi Ferenc-szakközépiskola. A tekós tanulók matematikából, mezőgazdasági alapismeretekből és közgazdaságtanból is a legjobbak között vannak. A sikereseknek máris megvan a 100%-os emelt szintű, illetve középszintű érettségi.

Kiskunhalas Újabb országos szakmai tanulmányi versenynek ad otthont a város. A II. Rákóczi-szakközépiskola gyakorlóhelyein a mezőgazdasági technikus-, a mezőgazdasági áruforgalmazó techni-

A rövidítési szándék érthető, főleg ha a teljes név olyan hosszú, mint a jelen esetben (II. Rákóczi Ferenc Mezőgazdasági, Közgazdasági, Informatikai Szakközépiskola és Kollégium), s még a kötőjeles írásmód is igazolható a 168. szabályponttal – igaz, itt iskolát nem találunk a példák közt: „Egy- vagy többemléti személynevek és köznevek gyakran lépnek egymással valamilyen jelölten összetételnek tekinthető kapcsolatba (pl. *Kossuth-szobor*). ... Az ilyen összetételszerű alakulatokban a személynév és a köznév szoros összetartozását kötőjellel érzékeltetjük: *Kodály-módszer*.”

Ám sokszor erre a kaptafára ráhúznak olyan eseteket is, amikor nem tulajdonnév (személynév) az előtag:

95 éves a Felsővárosi-iskola

Jubileumi héttel ünnepelte a Felsővárosi Általános Iskola alapításának 95. évfordulóját. Az intézményben díszlatat avattak, kiállítást rendeztek, ökonapot tartottak. A Példaképeink lettek című rendezvény keretében pedig élményórákon vehettek részt a tanulók.

Öten pályáznak

Lejárt a Kertvárosi-iskola és a Bernáth-kollégium igazgatói posztjára kiírt pályázatok beadási határideje. Az iskolaigazgatói széket hárman, a kollégiumvezetőket ketten szeretnék elfoglalni. A beérkezett pályázatokat a

A fenti példákban semmi nem indokolja a kötőjelet, ám a következő, felemás megoldás sem tetszik:

Minden csütörtökön 18 órától
Kiskunhalason
a Kertvárosi iskola tornatermében

Voltaképpen mi is ez most? Tulajdonnév, közelebből intézménynév? Akkor miért nem nagy kezdőbetűs minden szava? Köznév? Akkor meg nem is kellene nagybetű. Talán ez lenne a legjobb változat: *kertvárosi iskola*. De a sajtó bizonytalanságát jelzi, hogy máskor meg a tulajdonnévi előtag után sem áll kötőjel:

Konzorciumban vett részt a Fazekas Gábor Utcai Általános Iskola, mint főpályázó, a Bóbita Óvoda, a Garbai szakképző, valamint a Harkakötői Általános Iskola és Napköziotthonos Óvoda. A 20,4 mil-

– *A Fazekas-iskola folytatja IPR – integrációs program – eszközrendszer kiépítését az esélyegyenlőség segítése érdekében és a partnerintézményeknek közvetíti a projekt eredményeit. A*

S ugyanebben a cikkkrészletben még egy probléma felmerül: rövidíthető-e a Fazekas Gábor Utcai Általános Iskola Fazekas-iskolának? Talán ha a szabályzat az intézményneveknél külön kitérne e speciális esetekre, kevesebb hibával rövidítenék a médiában az iskolaneveket.

Balog Lajos

Belterjes mondások

Jó két évtizede ketten is cikkeztek róla az Édes Anyanyelvünkben. Szilágyi Ferenc és Láng Miklós találó elnevezése volt ez: *háztáji szólások*. A *belterjes mondások*, ez a magam kiötlötte szakkifejezés ugyanezt jelent(het)i. Mindkét jelző arra utal, hogy mikroközegben hangzott el egy mondás, sőt bemondás. Kevesen hallották, kevesen emlékeznek az első elhangzására. Ám ugyanezen kevesek körében mégis felidéztek, emlegetik. Így akár holta után is él emlékekben a kimondója. Meg aztán: olykor más szituációra is átvihető, elsűthető az illető bölcsessége. Álljon itt két példa!

„Ezt már ti találtátok ki!” Igen, ez is egy belterjes mondás. Eredetét meg kell magyaráznom. Egy gazdálkodó (zöldseges) házaspár az 1930-as években érdekes versenyen vett részt, sőt meg is nyerte. Magyarórá-tudásról volt szó, és ők kapásból vagy száz nótakezdest, -címet írtak össze. A megövegyült gazdasszony még idősen is igen sokukra emlékezett, szívesen dúdolgatta. Amikor aztán egy kisorádióval is meglepték, attól fogva duettet énekelt Bojtor Imrével, Boros Jolánal és másokkal. Csakhogy időnként ismeretlen nóták is fel-felűntek. Ilyenkor mondogatta a néni méltatlankodva: „Ezt már ti találtátok ki!” Persze, hasonló mivelünk, barátai

körünk tagjaival is megessék. Ha tehát bármilyen ismeretlen nótát, új sanzont, slágert, egyebet hallunk, akkor ma is szívesen citáljuk a néni ezen szavajárását.

A másik belterjes mondás igen rövid: „Tögye rá!” Hiánypótló frázis: valóban, hiány esetén van rá szükségünk. Ezt meg egy profi módra hantázó hajléktalannak köszönhetem. Sajnos, nincs már köztünk: 15 éve, hogy megfagyott. Nos, egy időben ő még nem szavazhatott: épp lakás/lacím híján. Ám úgy mesélte el ennek mégis-megtörténetét, hogy máig hihető! Jött ki tehát az urnától, és máris faggatta őt egy Sonda Ipsos-os: „Kire szavazott?” Barátunk először titkolózott, majd bemondta egy jámbor plébános nevét templomostul. „Nincs rajta a listán!” – jegyezte meg a közvélemény-kutató. Ő meg ekkor vágott vissza ezzel: „Tögye rá!” Ugye, milyen egyszerű? Sőt: szerkesztési modell is lett. Mert szinte rímelt azzal, amit még végezetül idézek.

Mesélték egy alkalommal, hogy fiatal lány társaságában látták az agglegényt, aki köztudottan nem éppen hejdenőpárti. A közös ismerős egyáltalán nem lepődött meg, hanem reálsan összegzett, imigyen: „Tögye el!”

Holczer József

Kívánós lett az ország?

Ismert szórendi jelenség nyelvünkben, hogy bizonyos segédigék az igekötő és a főnévi igenév közé kerülnek. Pl. az *el szeretném mondani* igen elterjedt alakulat. Próbálom azért is elfogadni, mert Kosztolányiné Harmos Ilona emlékirataiban is olvastam ilyen érdekes, kissé régiesen hangzó segédige-beszorításokat az igekötő és az ige közé: *el muszáj mondanom, el sikerült adni a házunkat*. A memoár stílusába illő hangulatuk miatt ezek a kifejezések nekem nagyon tetszettek. Mégis: a *meg kívánom mondani, ki kívánom/szeretném nyilvánítani, a ki szeretnének jelenteni, ki kívánjuk kísérletezni* szerkezeteket fenntartással hallgatom, olvasom.

A segédigének az igekötő és az ige közé helyezése ugyanis időnként mulatságos helyzeteket teremt. Az általam a rádióban hallott *meg kívánom a feleségét nyugtatni* mondatban a közlés kétharmad részének elhangzásáig egészen más témájú mondandót vélünk kibontakozni. A szintén nyakatekert *rá se kívánok arra gondolni* mondat helyett nem lenne egyszerűbb a *nem akarok arra gondolni* mondatindítás? Hiszen a magyar nyelv mondatépítésének sajátossága éppen az, hogy a közlés egyik lényeges eleme, az állítás, ill. a tagadás legtöbbször már a mondat elején kiderül, ellentétben a német nyelvvel. De már a németben is mutatkozik olyan törekvés, amely ezt a szigorú szórendet feloldani szeretné, pl. a hosszabb, több bővítményből álló egyszerű mondatokban a „nicht” tagadószó egy helytel előbbre kerülhet.

Az *el kívánjuk érní, ki kívánjuk nyilvánítani, ki szeretnénk kísérletezni, meg kívánom a feleségét nyugtatni* típusú

sú mondatokban nem kellene az igekötős főnévi igenevet kettévágni a „kívánom” és ritkábban a „szeretném” segédigékkel, mivel így a fent említett tárgyas szó szerkezetek jelentése megbillen, a hallgatót a szó szerkezet valódi jelentésével kapcsolatban bizonytalanságban hagyjuk. A „szeret” segédige beszorítását (hacsak nem okoz értelmi zavart, pl. „meg szeretném a feleségét nyugtatni”) még elfogadhatónak és megszokhatónak tartom. De a „kíván” segédigés beszorításokat erőltetettnek és mesterkéltnek érzem, és használatukat a „szeretném” és „akarom” segédige helyett gyakran indokolatlannak tartom. Tehát: *el kívánom mondani* helyett *szeretném elmondani* vagy *el akarom mondani*.

Nem hiszem, hogy jelen pillanatban azon kellene vitatkozni, hogy tudomány-e a nyelvművelés. Magas szintű művelésére mindig is csak nagy nyelvészeti műveltséggel rendelkező szakemberek, vagy legalábbis írók, költők voltak alkalmasak, és mindig is ők gyakorolták. Minden korban szükség volt, van és lesz is mintát és mércét adó nyelvész nyelvművelőkre. Ki más lenne inkább hivatva arra, hogy eldöntse, mely nyelvi változások nevezhetők a természetes és szükséges nyelvi fejlődés eredményének, ill. hogy melyek azok a torz, elfogadhatatlan vadhajtások, amelyek ellen fel kell emelni a szavunkat.

Mindez pedig nem fogja sérteni a jó értelemben vett demokráciát és liberalizmust.

Sz. Györfly Sarolta

„Metroszexuális” férfiak

A „Változnak az idők, változnak az ízlések!” már-már közhelyszerű megállapítás jutott eszembe az új férfiideálról olvasva. Hol vannak már az én fiatalságomat idéző 1970-es, 1980-as évek, amikor igazi pasinak az izmos, mindig magabiztos, határozott és bátor macsó számított? A mai férfiak narcisztikusabbak lettek: sokkal többet törődnek magukkal, kinézetükkel, egészségükkel. Az új férfiideállal kapcsolatban manapság egyre gyakrabban találkozunk egy új jelzővel: *metroszexuális*. A szó jelentését kutatom, illetve – mivel a fogalom hallatán legtöbbször (a) egyrészt a föld alatti közlekedési eszközre, a *metróra*, (b) másrészt valamiféle nemi másságra (-*szexuális*) gondolnak – annak próbálok utánajárni, mi köze van (van-e egyáltalán köze) az elnevezésnek a metróhoz (esetleg a BKV-hoz) vagy a nemi identitáshoz.

A fogalmat először állítólag Mark Simpson brit újságíró használta a „The Independent” című lapban még 1994-ben. A *metroszexuális* jelzővel ő azokat az egyedülálló, jól kereső, nagyvárosi fiatal férfiakat illette, akik újszerű életstílust, sajátos testkultuszt valósítanak meg, akik fokozottan törődnek külsejükkel. Legjellemzőbb vonásuk, hogy az aktuális divat megszálottjai: szeretnek vásárolni, és rengeteg pénzt költenek márkás, divatos ruhákra, ékszerekre, feltűnő kiegészítőket viselnek. Fodrászhoz, kozmetikushoz, szoláriumba, edzőterembe járnak, manikűröztetnek, festetik a hajukat, szórteleténeknak stb. Sok időt töltenek a tükör előtt szépítkezéssel: arc- és szemfestéket, arctisztítót, hidratáló és ráncaltanító krémet, körömlakkot, hajszelét használnak. Általában elutasítják a hagyományos férfiszerepeket, és tudatosan vállalják azokat a tradicionális férfiképhez nemigen kapcsolódó vonásokat és értékeket, mint pl. az érzékenység, az empátia, a romantikus széplelkűség, az odaadás, a figyelmesség. Ez a fajta magatartás a szakértők szerint nem a lappangó női oldal megjelenése, ha-

nem az igényesség, az egészség és a jó közérzetre való törekvés megnyilvánulása, a jelenség kialakulása pedig minden bizonnyal az egyedüllét, azaz a „szingliség” számlájára írható.

Ezt a férfitípust eleinte elsősorban a tehetsős médiaszakemberek, a művész- és sportvilág sztárjai képviselték (pl. David Beckham, Brad Pitt, Tom Cruise), de mára szinte már minden szférában megtalálhatók. Már a magyar társadalomban is fellelhetők a metroszexualitás jegyei: az utóbbi időben a macsós figurák mintha sokat veszítettek volna varázserejükből, és állítólag a magyar nők is sokkal jobban buknak a metroszexuális álomlovagokra...

Az új férfiideálról nemigen tudok mit mondani, de azt tudni vélem, hogy a velük kapcsolatban gyakorta használt *metroszexuális* jelző nem szerencsés, mert kétszeresen is megtéveszti a magyar anyanyelvű beszélőt: (1) a kifejezés előtagjának (*metro-*) semmi köze nincs a 'földalatti vasút' jelentésű nemzetközi szóhoz. A *metro-* előtag a 'nagyváros; a gyarmatosokat kibocsátó anyaváros; a kolónia fővárosa' jelentésű görög-latin *mētrópolis*-ra utal, hiszen az új férfiideál város lakó, azaz a metropoliszok fia. A görög *mētrópolis* pedig a *mētēr* (angol: *mother*; német: *Mutter*) 'anya, létrehozó, eredet, forrás' és a *polis* 'város' összetételéből keletkezett, melynek létrejöttét az motiválta, hogy egy bizonyos városnak a viszonya a többihez az anya és a gyerek kapcsolatára emlékeztetett, (2) a *-szexuális* utótag – a *hetero-, homo-, bi-* és *transzszexuális* szavakkal ellentétben – annyiban újszerű, hogy egyáltalán nem a szexuális orientációra, hanem csak az életstílusra, szokásokra, viselkedésre vagy megjelenésre utal. Egy *metroszexuális* – szexuális irányultságától függően – *hetero-, homo-, bi-* vagy akár *transzszexuális* is lehet.

H. Varga Márta

Jámbor szándék: a múzeum létrejöttének rövid története

Be fog kerülni a magyar művelődés- és nyelvtörténetbe: 2010. július 31-én elkészült, és az ősszel hivatalosan is átadják a széphalmi A Magyar Nyelv Múzeuma új, állandó kiállítását. A Titkok titka című kiállításhoz vezető út nem volt egyenes, de az örömről teljes lehet: szinte minden korábbi terv (kisebb eredményekkel) megvalósult.

A múzeumot még mint nyelvtörténeti múzeumot a halk szavú nyelvész, Pásztor Emil álmodta meg, és ismertette előbb a Kazinczy Társaságban, majd az MTA Magyar Nyelvi Bizottságában. A Széphalom 1994. évi kötetében meg is jelent a Javaslat egy széphalmi magyar nyelvtörténeti múzeum létesítéséről szóló írás, a Magyar Nyelvőr 1995. évfolyamában pedig az Egy magyar nyelvtörténeti múzeum iránt való jámbor szándék. Pásztor Emil az Édes Anyanyelvünk 1999. októberi számában már A Magyar Nyelv Múzeumaként említi.

A „jámbor szándék” főként a Kazinczy Társaság buzgalmaival és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés támogatásával (valamint EU-, NKA- és minisztériumi pályázatokból) 15 év alatt megvalósult. A múzeumot – Radványi György ihletett tervei alapján – 2007 tavaszán, éppen a magyar nyelv hete megnyitásokor kezdték el építeni, és 2008. április 23-án ünnepélyesen megnyitották, innen köszöntve a 42. magyar nyelv hetét. (Lásd: Megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma, ÉA 2008/3. 3.) Még abban az évben elkészült Eleőd Ákos rendezésében A magyar szó világa című állandó kiállítás a földszinten, amelyet követett 2009 elején Kovács Dániel rendezésében a Pásztor Emil Galérián

A magyar nyelvújítás és a földszinti „oldalpáholyban” A magyar nyelvművelő mozgalom eseményei kiállítás. Közben az emlékkert is gazdagodni kezdett: a kis patak egy tavat táplál, partján felállították a finnugor nyelvek családfáját (a tervek szerint más családfák is követik majd). 2009 őszén elkészült a kiállításokra, kisebb konferenciákra alkalmas Akadémiai terem berendezése, valamint a Busa Margit Könyvtár, amely alapja lehet a múzeum további nyelvészeti-nyelvművelő gyűjtő- és kutatómunkájának.

És most, az első emeleten elkészült az új állandó kiállítás, amelyért valójában létrejött a múzeum, a magyar nyelv történetét, jelenét megjelenítő és részben jövőjét sejtető bemutató.

Út a kiállításhoz

A kiállítások tématerve már 2002-ben készen állt (Fehér József, Kovács Dániel, Pásztor Emil és Radványi György mutatta be a Széphalom 2002. évkönyvben). Ódor Ferenc megyei közgyűlési elnök és Szamosvolgyi Péter polgármester felkérésére 2007 szeptemberében Sátoraljaújhelyen megalakult a múzeum küldetését, állandó kiállításait előkészítő, nyelvészekből, muzeológusokból álló csapat, a kuratórium (Balázs Géza, Fehér József, Kárpáti László, Kovács Dániel, Maróti István, Monok István, Nyirkos István, Radványi György, Sándor Edina, Szathmári István, Veres László, Wacha Imre). A kuratórium munkáját akkor és azóta is sok jeles nyelvész, képzőművész, muzeológus támogatta. Több összefüggő formálódott a múzeum programja, kiállításainak gondolatmenete, illetve olyan kérdések, mint a helyiségek névadása vagy a kertben elhelyezendő szobrok, emlékművek. Az állandó kiállítás egyik jól körülhatárolható egysége volt a szavak világa: ez lett kibontva és elhelyezve tíz tematikai egységben, „házikóban” a földszinten.

A magyar szó világa

A földszinti kiállítás a „minden szó egy regény” mottóval indul, fő látványeleme a jó és a rossz szinonimáit bemutató „költőház”. A kiállítást két markáns, kontrasztos tárgy keretezi: a bejáratnál egy motorkerékpár egy benzinkútoszloppal, a terem végén, a messzeségben pedig egy parasztudvar szekérrel. Két magyar közlekedési eszköz: a komáromi Kocs községről

elnevezett kocs szekér és a Pannónia motorkerékpár. Két szimbólum: az egyik a távolodó-halványuló múlté, a másik a motorizációval megindult jelené (és jövőé?).

A nyelv szavainak történeti útját tematikus egységekben mutatja be a kiállítás. A fő állomások (házikók, udvarok): parasztház (udvar, állatok), a szókincs gazdagsága, rokon értelmű szavak, a szavak eredete, a legszebb szavak (szavazások), korfesző szavak (retrószavak), írói-költői szavak (szótárak), szleng (diákszavak), szólások-közmondások, káromkodások, a nyelvújítás szavai, határon túli szavak, töltőállomás és motorkerékpár (a motorizáció szavai). A házakban és a házak között szabadon lehet barangolni, „szemlézgetni” a szavak, állandósult szókapcsolatok világából, elcsodálkozni a szekér részeinek sok száz népi terminusán, vagy megismerni, újra felfedezni a népiélet kifejezéseit az állatok csoportjára, őrzőjére, hangjára, nőtényére, hímjére... Aligha akad valaki, aki ezeket ma hibátlanul fel tudná sorolni. Különböző szósorok, szórangsorok gondolkodtatják el vagy ösztönzik vitára a látogatókat, akik közül sokan hangot is adnak véleményüknek: fölöslegesnek, sőt károsnak tartják például az iszákos szó szinonimáit, a határon túli „magyar” szavak felsorolását vagy a leghosszabb (egyébként teljesen szalonképes) magyar káromkodást, hiányolják viszont a szívükhöz legközelebb álló szavakat, szólásokat. A „falra hányt szöveg” úgy

EGY KIÁLLÍTÁS HANGJAI,

tűnik, nem „borsó”, például gyakran látni diákokat, akik mobiltelefonjukkal fényképeznek le egy-egy falat.

Titkok titka

A magyar nyelv múltja jelene és jövője

A „nagy” állandó kiállítás az első emeleten kapott helyet. Tárgyi és képi világát a művészettörténész Kárpáti László álmodta meg. (Hogy miért Titkok titka a címe? Megtudjuk: „A Borsod megyei Gelejen született, majd Göncön, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon végezte tanulmányait Geleji Katona István, aki 1645-ben megírta az első magyar nyelvművelő munkát: Titkok titka – Magyar Grammatikatska...”)

Már a földszintről megragadják a tekintetet az ún. Európa térben az emberi jogok nyilatkozatának ötven nyelven, különféle írásmóddal megjelenő sorai, a körülötte lévő képernyőkön pedig az emberiség története súlyos pillanatainak felvillanásai. Ha felfigyünk az emeletre (egyébként lift is van), megpillantjuk Babel tornyát, s itt mélyedhetünk el a világ nyelveinek sokféleségében (nyelvcsaládok). A magyar nyelv különlegességét egy jó tanáccsal („A magyar nyelvben minden fordítva van”) és példamondatokkal szemléltetik: például a Himnusz első mondatának angol fordításával.

Az emeleti teremben (Hungária terem) három „torony” köré szerveződik a mondanivaló: az első, amelybe szinte belebotlunk, egy ómagyar temetőkapolna, amelyhez ha közelebb megyünk, rájövünk, hogy a Halotti beszéd panoptikuma – meg is szólal első összefüggő magyar nyelvemlékünk. A második „torony” voltaképpen egy nyolcszögű jurta, amelyben a magyar nyelvjárások foglalnak helyet: zenében, szövegben és képen. A kilencedik, a moldvai csángó nyelvjárás a jurtán kívül kapott helyet... A harmadik „torony” dobozokból épült fel: korunk nyelvi, illetve a nyelvre hatással levő technológiáinak világát mutatja be a gramofontól a számítógépig. Úgy is mondhatnánk, hogy eljutottunk a Gutenberg-galaxistól a Google-galaxisig. A terem jobb oldalán a magyar nyelv jeles szövegemlékei, nyelvformáló egyéniségeinek rövid pályaképei láthatók: valamennyien egy-egy jeles tárggyal vagy fényképpel is illusztrálva. A terem végében Schola ludus, vagyis játéktér várja a gyerekeket, akár egy kisebb csapat is játszhat scrabble-t (vagyis szórakót). Akinek egyedül van kedve nyelvi játékkal mulatni az időt, a bal oldali részen válogathat a számítógépes nyelvi já-

tékok közül. A kiállítás szinte minden egysége meg is szólal. Hogy ne legyen hangzavar, minden látogató kap egy kiállítás-vezető távirányítót (egyszerre 30 látogató számára van ilyen készülék), de a múzeum munkatársai szívesen vállalják a csoportvezetést is (akárcsak a 150 méterre levő, csodálatosan felújított, Ybl Miklós tervezte Kazinczy-emléksarnokban). Mindehhez az akár félnapos, de egyszerre aligha befogadható nyelvi kalandozáshoz most kedvezményesen 400 (diákoknak 200) forintos jegyet kell váltani. Ez a múzeum üzenete az iskolának, családoknak: Széphalomba egyszer mindenkinek el kell zárándokolnia, ahogy azt Petőfi is ajánlotta: „szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába.”

Széphalom már nem csak egy megálló

A széphalmi A Magyar Nyelv Múzeuma a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum tagintézménye. A „fő” intézmény sem hagyható ki a programból (itt is van Kazinczy-kiállítás, de a gyerekeket különösen megfogó természeti részleg is, valamint legalább negyedévente képzőművészeti és más kiállítások). A sátoraljaújhelyi városházán megtekinthető az a levéltár is, amelyben Kazinczy Ferenc dolgozott, máig az ő rendszerével

vannak tárolva az iratok, sőt Kazinczy kezeírását is megmutatják. A Sátor-hegy gyalogos vagy libegővel való meghódítása ugyancsak különleges élmény, a nemrég megnyílt bobbipályáról nem is

beszélve. Elmondható, hogy a zempléni, Kazinczy által elnevezett Széphalom ma már nem csupán egy megálló egy történeti-irodalmi-nyelvi kiránduláson, hanem hosszabb tartózkodásra, elmélyülésre való hely.

A Magyar Nyelv Múzeuma „küldetésében” egyébként is benne van, hogy a múzeum a Kazinczy-emlékek ápolásán és a kiállítások rendezésén túl a magyar nyelvi kultúra egyik bázisa kíván lenni. Gyűjti a magyar nyelvvel, nyelvműveléssel kapcsolatos könyveket, kiadványokat (kisnyomtatványokat), de mindenféle nyelvi, nyelvészeti relikviát. Lőrincze Lajos hagyatékából íróasztal, szobor, könyvek kerültek már a múzeumba. A múzeum két „kiállításvezető” füzetet is megjelentetett: A magyar nyelvújítás, A magyar szó világa. A gyűjtőmunka mellett a közművelődési tevékenység is jelentős: a helyi népszokások föllevenítése mellett anyanyelvi és más versenyek, konferenciák, találkozók, koncertek helyszíne (különösen a 100 fős, remek technikával felszerelt színházterem). Kiemelkedő esemény a múzeumok éjszakája, illetve az innen indított családi túraverseny. A tervek szerint 2011 júniusában itt rendezik meg az első Országos anyanyelvi táborát is. Végül nem feledkezhetünk meg az egyéb „élvezetekről” sem. A múzeumban számos helyi és országos nyelvészeti kiadvány, illetve a múzeum szellemiségéhez illő ajándéktárgy vásárolható meg. Kapható Kazinczy bora, amely szigorúan ellenőrizve egy egykori Kazinczy-szóló helyén termelt. Este pedig mindenképpen kóstoljuk meg valamelyik újhelyi pince borát (ez is a tokaji borvidékhez tartozik, bora szerintem jobb is, olcsóbb is, mint a külföldiek által ellepett tokaji pincesoron).

Csak akkor születtek nagy dolgok...

Egy múzeum sohasem lehet kész teljesen. Különösen a folyamatosan változó nyelv múzeuma. Önmagában csoda, hogy Dél-Afrika és Olaszország után (tudomásunk szerint) harmadikként nálunk született nyelvmúzeum. S az még inkább csoda, hogy ilyen sikertörténetet írhattak az elképzelés kitalálói, ki-harcolói, támogatói. Kár, hogy Pásztor Emil nem élhette meg ezt a szép napot, de emlékéit a pályatársak, a múzeum pedig most már örökké őrzi. Nemcsak egy sok tekintetben hátrányos régió gazdagodott egy országos intézménnyel, hanem az egyetemes magyar kultúra, minden magyar, hiszen aligha lehet csodálat, megrendülés, szellemi gazdagodás nélkül eljönni Széphalomból. Hazafelé Ady sorai jutnak eszembe: „Csak akkor születtek nagy dolgok, / Ha bátrak voltak, akik mertek, / S ha

„Fájdalomból és tiszteletből épül”

A Kazinczy Ferenc emlékhely története

„A magyar Weimarnak” is nevezik. Eredetileg Kisbányácska volt, Kazinczy nevezte el Széphalomnak. Irodalmi és nyelvi kultuszhely. Kovács Dániel, a Kazinczy-örökség jeles kutatója emlékekből, újságcikkekből, tanulmányokból illesztette össze Kisbányácska Széphalomná, kultikus helyé váló válásának útját.

Az eredetileg Kazincbarcikáról származó Kazinczy család történetével kezdődik. Az Érsemjénben született Kazinczy Ferenc „kinézi” magának Széphalmot. A könyv első fejezete a „honfoglalással”, a ház, a kert, a gazdaság kialakításával foglalkozik. Az emlékhely létrejötté Kazinczy váratlan halálával kezdődik. Előbb a sírkert alakul ki, ahol Kazinczy egyéves korában meghalt gyermekét saját kertjébe, felszentelt földbe temette, s végrendelkezése volt, hogy a kisgyermek mellett nyugodjanak feleségével. Halála után az Akadémia – némi lelkiismeret-furdalással – felkarolja az özvegyet és az árvákat, majd pedig az emlékhely kialakítását. 1876-ban nyílik meg az Ybl Miklós elképzelései alapján Szkalnitzky Antal által tervezett emléksarnok. A kötet harmadik nagy egysége a kiteljesedő Kazinczy-kultusszal foglalkozik. A Kazinczy-évfordulókhoz egyre több kiemelkedő esemény kapcsolódik: megemlékezések, kiállítások, legutóbb 2009-ben, a 250. születésnapra az egész évet a magyar nyelv évének nyilvánították. A kultuszt meghatóan ápolják fiatalok és felnőttek, iskolák, különösen a Kazinczy nevet viselő, a Kazinczy Kör, az újhelyi Kazinczy Múzeum és az 1985-ben alapított Kazinczy Társaság. Csaknem negyven éve, 1971-ben Széphalom szomszédsága miatt lesz Sátoraljaújhely a szép magyar beszéd anyanyelvi versenymozgalom kiindulópontja, és sok ezer középiskolás számára meghatározó élmény az anyanyelvi közösség.

A legapróbb eseményekre, emberi mozzanatokra is kiterjedő kutatás összefoglalója ez a munka. Olykor szemünket is elhomályosító részleteket említ. Például Kazinczynak első kisgyermekének elvesztésén érzett fájdalmát: „A’ Plebánus harang és énekszó nélkül vitte véghez a’ ceremóniát; én sírás nélkül néztem azt; még egyszer felbontottam a’ koporsót, ismét megcsókolám a’ gyermek homlokát, ’s ölbé vettem, ’s kiindultam vele. A sír csak 60 ölnyre van ablakomtól.”

Kazinczy nem sokkal halála előtt így summázta életét: „Az én sorsom méltó, hogy még a pogány is szájon, annál inkább a jók, kiknek lelkek iszonyodik az igazságtalanságtól...” Szellemeiben roppant gazdag, ám a sokszor lesújtó körülmények miatt mégis szomorú életet élt. Ezért is válhatott a nép ajkán „széphalmi szentté”. Valószínűleg nem sejtette, hogy halála felrázza majd a kortársakat, az Akadémiát, és igyekeznek mindent pótolni, amit életében elmulasztottak. Mái ható lelkiismeret-furdalásból, fájdalomból és persze tiszteletből táplálkozik a kultusz, épül a magyar nyelv, nemzet, kultúra panteonja. (Kovács Dániel: „Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”. A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2009. 272 oldal.)

B. G.

százszor tudtak bátrak lenni, / Százszor bátrak és viharverték.” Otthon megnézem az utolsó versszakot is: „S aki mást akar, mint mi most van, / Kényes bőrét gyáván nem óvja: / Mint ős-ösére ütött Isten: / A fölséges Tűz csiholója”. (Kazinczy emlékkert: A Magyar Nyelv Múzeuma, Kazinczy Emléksarnok, Sátoraljaújhely-Széphalom, Kazinczy utca 275. Látogatható: hétfő kivételével naponta, novembertől márciusig 8–16, áprilistól októberig 9–17 óra között. Honlap: nyelvmuz.hu.)

Balázs Géza

Mit ismer, és mit nem ismer a számítógép?

Több évvel ezelőtt egy nagyon gyenge tanítványom számítógépen készített el valamilyen szorgalmi feladatot. Meglepetésemre az írásban szinte alig volt helyesírási hiba. Tanítványom elmondta, hogy a számítógép helyesírást ellenőrző programja segített ebben a majdnem hibátlan munkában. Én akkor még nagyon keveset tudtam erről a hasznos masináról, csak évekkel a fenti eset után ismerkedtem meg használatával, és azóta szinte naponta használom munkám során.

Persze nem a helyesírás, nyelvhelyesség ellenőrzése végett, hanem azért, mert sokkal megbízhatóbb, mint az írógép. Olykor-olykor azért rákattintok a program gombjára, hiszen gyakran fordulnak elő írásaimban elütések, és ilyenkor zöld vagy piros hullámos vonal jelzi a hibát. Néha előfordul, hogy ezt az aláhúzást semmilyen nyelvi vétség nem indokolja. Az ellenőrzéskor kiderül, hogy ezúttal nem én voltam a bűnös, hanem a számítógép ismeretei hiányosak.

Most néhány olyan szót, kifejezést mutatok be, amelyet a számítógépem hibásnak minősített, és feltüntettem, hogy helyette mit javasolt. Íme az első: *csendőrpertu*. Helyette a tárgyesetben lévő *csendőrpert* szóalak áll. Ennek még van is értelme, mert a *per* és a *pertu* szavunk is létezik, csak hogy mindkettőt mást jelent. A *csendőrpertu* abban a mondatban szerepelt, amelyekben az egyoldalú, azaz lefelé való tegezésről írtam. En-

nek a helytelen szokásnak a tréfás elnevezése volt a kifogásolt szó. Arra sincs magyarázat, hogy nyelvtörténetünk egyik szakaszát, a *középmagyar kort* miért „javította” a gép *középagyarrá*. Érthetetlen az *igebár* is, amely az *igepár* helyett jelent meg a képernyőn. Amikor meg a *nem fog sor kerülni* kifejezés helyett a *nem fogsor kerülni* javaslattal szembesültem, mosolyra is fakadtam.

Pár évvel ezelőtt már találkoztam a számítógépnek néhány furcsa javaslatával, bizonyos szavak elutasításaival. Írtam is róla. Akkor például a *Szarvaskő* helynevet illetlen szónak minősítette, mivel hihetőleg háromtagú összetételnek vélte. Am ebből az írásomban engedékenyebbnek bizonyult a nyelvi ellenőrző program. Valószínűleg rájött, hogy másról van szó, mint amire ő gondolt.

Az is meglepő, hogy a *-né* asszonynévképzőt rendre birtokjellel helyettesítene a helyesírási program. Így például a *Kovácsné helyett Kovácsé* vagy *Kovácsén* áll.

Tudom, hogy a számítógépbe nem fér bele a teljes szókészlet. Azt is megértem, hogy a gép nem a szövegösszefüggést vizsgálja, nem is vizsgálhatja, de azért bizonyos alapvető szavak jelentésével jó lenne tisztában lenniük a program készítőinek.

Dóra Zoltán

„Fájnöl sztéjsön, gudbáj!”

A nagykörúti villamosokon 2009 júniusa óta hallható öt népszerű színész, akik bemondják a megállókat és az átszállási lehetőségeket, sőt a közeli színházakat is megnevezik. A művészek tagolt beszédén és nyugodt hanghordozásán kívül külön öröm, hogy pár közleményt angolul is elismételnek, méghozzá jó kiejtéssel és nyelvtanilag helyesen.

De valami elcsúfítja ezt a szép összképet. A „négyes-hatos” útvonalának észak-budai végpontján ez hallható: „Moszkva tér, végállomás. Viszontlátásra! (kis szünet) Moszkva tér. Final station. Goodbye.” A gond az, hogy a *végállomás* angolul vagy *terminal*, vagy *terminus*. A *final station* viszont problémás, mert a *final* annyira, mint ’végső, végleges’, míg a *station* azt jelenti, hogy ’vasútállomás’ vagy ’buszpályaudvar’. Ráadásul ez a két szó együtt legfőlegképpen képletesen, ’végső állomás’ értelemben fordulhat elő. A *final station* olyan, mint az egyszeri titkárnő munkája, amelyet így dicsért a főnök: „Bravó, Gizike! Csak három hibázott. Máris diktálom a második szót.”

Megírtam tehát a BKV-nak, hogy a kifejezés érthető, de ettől még éppoly nevetséges, mintha egy külföldi közlekedési vállalat a *végző állomás* leleménnyel kedveskedne az ottani magyaroknak. A levelemre válaszoló osztályvezető szerint a *final* – egy szókapcsolat első tagja lévén – hangsúlyosabb, mint a *terminus*, ezért a zajban jobban kivehető, és amúgy sem csak az angol anyanyelvűekhez akarnak szólni. Ha pedig máshogy fogalmaznának, azt sem értenék meg többen.

Hát jó, de (1) a *terminus* szintén tőhangsúlyos, ezért az is „kivehető” lenne; (2) a nem anyanyelvűek főleg a standard angolt tanulják, ott viszont nincs **final station* (hiszen a BKV találta ki); (3) azért csak kikértem volna egy arab és egy kínai véleményét a *terminus*-ról.

Lomb Kató már 1970-ben azt írta, hogy a világ legelterjedtebb nyelve a tört angol. Ez ma is így van, sőt: a laikus kioktatja a szakembert, majd kéri „tájékoztatásunk” (vagyis a hiba) „szíves elfogadását”. Ez aztán a *végző állomás!*

Horváth Péter

Vörösberényi séta

Szeretném meginvitálni az olvasót egy kis földrajzi, egyben nyelvtörténeti kirándulásra. Az úti cél gyermek- és kamaszkorom színhelye, Vörösberény.

Vörösberény közigazgatásilag Balatonalmádi része, a Balaton északi partján, a Füzfői-öböl közelében található. Balatonalmádi Vörösberény nevű városrésze több száz éves múltta tekintetű, míg a fürdőéletéről elhíresült Balatonalmádi csupán 100–150 éves történelemmel büszkélkedhet. Vörösberény nevét már a Veszprém-völgyi apácák görög nyelvű adománylevele (1002 előtt/1109) is említi, Szárberény néven. A Szárberény név mindkét tagja török eredetű szó. A második tag, a **B(i)riğin* > *Brien* török eredetű törzs- vagy népnév, jelentése ’egyesülés, egyesület’. Az első tag, a *saçar* > *zaar* > *szár* valószínűleg ’sárga; sápadt’ jelentéssel bír. A régészeti kutatások szerint Szárberény már a honfoglalás idején létezett, a középkor folyamán továbbra is Szárberény néven emlegették. Mai neve, a Vörösberény név utal a városrész földrajzi fekvésére, ugyanis a környező dombok igen gazdagok vörös homokkőben, amit az építkezéseken előszeretettel használnak. Ma

már nem bányásszák a jellegzetes színű, bauxittartalmú követ, de Vörösberényben sétálva szinte bárhol felfedezhetjük a vörös színű talajt, amely egyébként nagyon kedvez a szőlőtermesztésnek. Vörösberény nevezetessége a Balaton-felvidék egyetlen épen maradt, lóréses, támpilléres erődfallal körülvett erődtemploma, ami ma református templomként szolgál.

A veszprémi Pannon Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke 2005-ben elkezdte vizsgálni Veszprém megye regionális köznyelviségét. A magyar nyelvjárások atlasza eredetileg nem tartalmazza a kutatópontjai között Balatonalmádit, ám a készülő új kiadás munkatársai bevonták Vörösberényt is a kutatandó területek közé. A nyelvjárásgyűjtés előre összeállított kérdőív és szabad beszélgetés alapján történt, az adatok feldolgozása folyamatban van.

Vörösberény környékén járva érdemes a névtanilag is érdekes neveket viselő kirándulóhelyeket felkeresni, többek között az Öreg-hegyet, a Malom-völgyet, a Remete-völgyet vagy éppen a Megye-hegyet.

Kelemen Livia

Kérdések és válaszok

MAGYAR NYELVI
SZOLGÁLTATÓ IRODA
e-nyelv.hu

Egy a csángók életét bemutató film-ben hallottam az egyik hölgytől: „Várakozása **hiábás** volt”. Nagyjából rá tudtam jönni, mit jelenthet a ritka szó, de szeretném megkérdezni, hogy szó-tárazva van-e valahol, hogy pontosab-bat is megtudhassak jelentéséről.

A **hiábás** szót nem tartalmazza sem az Erdélyi magyar szótörténeti tár, sem az Erdélyi nyelvföld-rajzi szótár, sem a Czuczor-Fogarasi nagyszótár. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének korpuszai sem jeleztek egyetlen találatot sem. Valószínűleg szűkebb használati körű tájszó vagy egyedi alakulat. Előfordul egy régi könyvben (1911), mely székelyek mindennapjairól szól: „Minden erőfeszítésem **hiábás**, ha a kisujjadat sem mozdítod meg.” Másutt meg: „Életem merő **hiábasság**”. A beküldött mondatokból a 'hiábavaló', 'hiába-valóság' jelentés valószínűsíthető.

Más találatok szerint a szó 'hibás' jelentésű, pl. „Gondol-tam, hogy ha gyári **hiábás**, akkor szívfájdalom nélkül fordul az ember a volt márkakereskedőjéhez és az importőrhez”, illetve „A jóítállás hatálya alá eső **hiábás** készüléket...” (egy mobiltelefon használati utasításából).

Elképzelhető az erdélyi, csángó szövegekben is a szó 'hibás, elhibázott' jelentése: *Várakozása hiábás volt*, azaz hiba, tévé-de volt a várakozás.

Miből alakultak a *Vasért*, *Közért*, *Virágért* stb. nevek?

A **KÖZÉRT** a Községi Élelmiszer-kereskedelmi Részvény-társaság (később: Községi Élelmiszer-értékesítő Vállalat) ne-véből alkotott mozaikszó. (Köszöként kisbetűvel írjuk.) A **VASÉRT** és a **VIRÁGÉRT** vállalatnevekben az első tag azt je-lenti, hogy milyen terméket forgalmaz az értékesítő vállalat, mely a szó második elemét, az -ért végződést adja. Tehát vas-árut, illetve virágot árusító cégekről van szó (Grétsy-Kova-lovsky: Nyelvművelő kézikönyv, Akadémiai, 1980. I. 561, az -ért utótagú mozaikszók szócikk).

Hogyan kell helyesen írni a következő acéláru nevét: **EURO profil**, **europofil** vagy **EURO-profil**, vagy hogyan?

A kérdést csak akkor lehet pontosan megválaszolni, ha tisztázzuk, mitől „euro” az a profil, vagyis milyen az összetevők vi-szonya. Mivel nem vagyunk építőipari szakemberek, a szak-könyvekben és az interneten való keresgélés nem adott elégsé-ges magyarázatot. Számos írásváltozat lehetséges a jelentéstől függően.

A **profil** szó a műszaki nyelvben 'szelvény' jelentésű.

1. Köznévként az **euro-** a **profil** szóval összetételt alkot, ezért egybeírjuk a két szót (hasonló példa az **euroszelvény** is). Az **euro-** jelentése ilyenkor: 'EU-szabvány szerint készült', illetve 'Európából származó, Európával kapcsolatos', pl. „*melegen alakított europofil ötvözetlen acélból*”. (Az **euro** szó önmagában nem képes utalni az acélárura, esetleg egy márkanév vált típus-jelölő szavá.)

2. Ha az acélárúnak az a neve, hogy **Euro**, és ez az acéláru melle-sleg egy ún. profil (szelvény), akkor **Euro profil**.

3. Ha márkanév, és az **Euro** nem áll meg magában, akkor **Europofil**.

4. A kötőjeles írásmód fölmerülhet abban az esetben, ha az **Euro** alak önmagában nem képes utalni az acélárura, és van egy konkrét márkanév, amely úgy hangzik, hogy **Euro-profil**.

5. A csupa nagybetűs írásmódra (**EURO**) nem látok okot, hiszen ez a betűszavaknál szokásos, más esetekben csak rek-lámcélból vagy kiemelési szándékkal fordul elő.

Írhatom-e a **lyány** szót **ly** betűvel? Hiszen a **lyány** szó **l** hang-ját lágyítja meg az **y**, így **j**-vel írni értelmetlen. Ellentmond-e ez annak, hogy egyedül **lyuk** szavunkat szabad **ly**-jel kezdni?

A **lyány** főnév

népies változata a **lyány** (sőt a **jány** is). Ha a népies ejtést, változatot szeretné érzékeltetni, használja a **lyányt**, más esetekben a köznyel-vi **lány**, **leány** írásmódot javaslom.

Mit jelent a **pipec** szó?

A **pipec** (**pöpec**) melléknévként és néha főnévként a szlengben használatos szó, jelentése 'jó, nagyszerű, kiváló, csinos, szép, jó minőségű, első osztályú (do-log)'. A köznyelvi szótárakban nem található meg, a szleng-szótárakban viszont igen – ritka használatúnak minősítve. (Forrás: Kövecses Zoltán: Magyar szlengszótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.) Valószínűleg szóban gyakoribb a használata. Újabban egy étterem nevéként is felbukkant: **Pipec Pizzéria**.

Kis vagy nagy kezdőbetűvel írjuk a **nyugat** szót, ha azt mondjuk pl., hogy „a **nyugat** minden bája nélkül”?

A jelentéstől függően kétféleképpen írhatjuk „a **nyugat** minden bája nélkül” kifejezésben a **nyugat** szót. A 'nyugati or-szágok' jelentésben a nagybetűs, a 'nyugati égtáj' jelentésben a kisbetűs formát kell alkalmazni.

Milyen hosszan kell kiejteni szabály szerint a magyar hosszú magánhangzókat a rövidkekhöz képest, ill. a kettős mássalhangzókat az egyszerűsekhez viszonyítva?

A magyar nyelvben a beszédhangok rövidsége és hosszúsá-ga megkülönböztető értékű lehet, l. a **bor** és **bór** különbsége. Pontos szabály nincs rá, hogy a kétféle beszédhangnak milyen legyen az időtartama, mert nagyon sok tényezőtől függ a meg-valósítás: az adott beszélőtől, a kérdéses beszédhang képzési sajátosságaitól, illetve attól, hogy milyen hangok környezeté-ben fordul elő, a hangerőtől stb. Mérések alapján azt mond-hatjuk, hogy a hosszú beszédhangok időtartama nagyjából két-szeres a rövidkéhez viszonyítva. (Gósy Mária: Fonetika, a be-széd tudománya, Osiris Kiadó, 2004. 55., 66., 72., 82. alapján)

Egy nagyon egyszerű kérdésem lenne: van-e olyan „szituá-ció” a magyar nyelvben, illetve írásban, amikor az **és** szó elé vesszőt kell írunk, vagy nem helytelen, ha írunk?

Az **és** kötőszó előtti vessző kérdésében az a fő szabály, hogy kitesszük a vesszőt, ha az **és** tagmondatokat köt össze (A ma-gyar helyesírás szabályai, 243. b) pont). Pl. *Béla elkészítette a reggelit, és sietősen elmosogatott*. Nem teszünk az **és** elé vesszőt, ha mondatrészeket kapcsol össze (247. d) pont). Pl. *Piroska a nagymamának bort, kalácsot és gyümölcsöt vitt*.

Szükséges-e vesszőt használni az **és** előtt, ha ezt mondom: „Minden mellette és ellene volt?”

Az **és** kötőszó elé akkor kell vesszőt, ha tagmondatokat köt össze. A kért mondatban tagmondatok tagjai között talál-ható az **és**, így nem kell elé a vessző: *minden mellette és ellene volt*.

Indokolt-e a vessző az **és** előtt az alábbi mondatban: „Számomra nem maradt más lehetőség, mint a tévelygés az őserdő-ben és a barangolás a pusztaságban.”

Az **és**, s, vagy, meg kötőszók elé csak akkor kell vesszőt ten-nünk, ha tagmondatokat kötnek össze (l. 243/b és 247/c sza-bálypont). A kért mondatban az **és** halmozott mondatré-szeket köt össze, ezért nem szükséges a vessző előtte.

Szükséges-e vesszőt használni az **stb.** előtt, ha a felsorolás elemei nemcsak egy-egy szóból, hanem mondatrészekből áll-nak? Pl.: „Egyikük azért nem jött, mert elkésett, a másik azért, mert nem ért rá, stb.”

Ha tagmondatok sorát zárjuk a **stb.**-vel, akkor vesszőt te-szünk elé: *Egyikük azért nem jött, mert elkésett, a másik azért, mert nem ért rá, stb.*

Összeállította: Dede Éva

Érintve vagyunk az ügyben

Valamikor, több mint száz éve, a Magyar Nyelvőr egyik olvasója szóvá tette, hogy az *el van utazva* németes szerkezet, magyarul helyesen: *elutazott*.

Ez a megjegyzés annyiban helyes, hogy szebb, egyszerűbb egy ragozott igét használni állítmányként, mint egy igeves szerkezetet. Az azonban már tévedés, hogy ez németes volna. A német *er ist verreist* igeve ugyanis elsősorban melléknévi igenév, és főleg ebben a befejezett múlt értékű szerkezetben felel meg neki az *elutazva* határozói igenév. Az *el van utazva* nem is pontosan annyit jelent, mint *elutazott*, hanem: 'elutazott, és még nem jött vissza'. Az *el van utazva* jelen idejű állapotot jelent, az *elutazott* pedig múlt idejű cselekvést. (Ez a különbség megvan kissé az *ist verreist* és a *verreiste* alakok közt is, de ez a különbség nem érvényesül az egész német nyelvtérleten.)

Aki a határozói igeves magyar állapothatározói szerkezetet először megbélyegezte, még csak kicsit tévedett. Utána egyre többen kezdtek ódzkodni a *-va*, *-ve* toldalékú igenévtől akkor is, amikor tárgyas ige mellett már másképp viszonyul a múlt idejű igehez: egy cselekvő ige tárgya helyett annak szenvedő alanyára vonatkozik, és a cselekvés következtében létrejött állapotát jelenti: *meg van írva* (mert megírták), *be van fejezve* (mert befejeztük), *be vagyok csukva* (mert valaki becsukott). Ezek igen régi magyar szerkezetek, hasonlókat csak rokon ugor nyelvekben (vogul, osztják) találunk. Ilyenekkel tele van régi irodalmunk és népköltészetünk is.

A *meg van írva*, *be vagyok zárva* szenvedő szerkezetek néha valóban fölcserélhetők a cselekvő alapigével: *megírták*, *bezártak*. A két kifejezőmód mégsem azonos értelmű. Cselekvést jelent az egyik, állapotot a másik. Egy mondalban is megférnek egymással: *Meg van írva, mert megírták* stb.

Százéves múltra megy vissza a magyar szenvedő ige meg-bélyegzése is. Annak valóban volt oka, mert a hivatali nyelv túl gyakran (és idegenszerűen is) használta a *-tatik*, *-tetik* végű szenvedő alakot. De ennek visszaszorításában is túlzásba estek.

150 évvel ezelőtt még a kitűnő nyelvész Brassai Sámuel, aki nagy ellensége volt a germanizmusoknak minden rosszalló megjegyzés nélkül sorolta fel a szenvedő mondat szerkesztés magyar kifejezései közt a *be van kötve* típusú igenévi szerkezeteket.

Kedvenc olvasmányaim a napilapokban az olvasói levelek, hozzászólások közül azok, amelyek az anyanyelvvvel kapcsolatos véleményt tartalmaznak. Ezek a leggyakrabban az úgynevezett népi nyelvészet szemléletét tükrözik, gyakran laikus állásfoglalások. Különösen gyanúsak azok az írások, amelyek szavak eredetével foglalkoznak. Íme az egyik:

„Elveszett az *i* betű. Kezdem azt hinni, hogy a magyar ábécéből eltűnt ez a szépen csengő magánhangzó. Keresem az *i* betűt, de sajnos nem találom. Pedig szépséges magyar nyelvünkben van egy csodálatos szó: *igazság*, amelynek elején ott ékeskedik. Milyen különleges játék ez a betűkkel, szavakkal. *Igazság* – *gazság*, vagy éppen fordítva, *gazság* – *igazság*? Mindkét szó ugyanabból a tőszóból ered: *GAZ*.”

Az helytálló, hogy a *gaz* szóból keletkezett a *gazság* szóképzéssel, az azonban nem, hogy az *igazság* ebből ered. A két szónak semmi köze egymáshoz. Az Etimológiai szótár tanúsága szerint a *gaz* szó eredete bizonytalan, elképzelhető, hogy szláv eredetű, például a bolgár vagy a szlovén *gozd* kifejezéssel van kapcsolatban, amelynek a jelentése erdő. Másrészt elképzelhető, hogy oszét jövevényyszó a *gaz*. Az *igaz* szó viszont belső fejlemény, alapszáva feltehetően a *jog* főnév egy régi nyelvi változata, a végződése a *-z* névszóképző. A *jo* > *i* hangváltozásra példa még az *irgalom* kifejezésünk többek között. Az *igazság* 1372 óta létezik a nyelvünkben, a *gazság* pedig 1621 óta.

Sokkal nagyobb tévedés volt a határozói ige nevet melléknévi igenévvé helyettesíteni. Ezzel nem kerülték el a szenvedő szerkezetet. Az *érintett vagyok* szerkezetben az *érintett* ugyanúgy szenvedő értelmű, mint az *érintve vagyok* határozói ige neve (cselekvő szerkezettel: *engem érint*). A harmadik személyben pedig létige nélkül ez az alak erősen félreérthető; ezért zavaros az ilyen gyakran hallható fogalmazás: *ő is érintett ebben az ügyben*. Ilyenkor fölmerül bennem a kérdés: Mit érintett? Mert ez a *-t* végű alak elsősorban igei állítmány. Csak akkor világosan igenév, ha jelzőként használjuk, pl. *az ügyben érintett személy*. Állítmányként elsősorban ige nék értjük. Ha azt mondom: *te is érintett vagy*, ezzel nem azt fejezem ki, hogy közöd van az ügyhöz (mert ezt a cselekvő szerkezet jelentené világosan: *Téged is érint az ügy*), hanem minősítelek, mert az ige nevet melléknévként használom. Ha pedig melléknévi jelző, helyzeténél fogva erre a kérdésre felel: Milyen?

Sajnos, erre sokan nem gondolnak. Az *érintve* és az *érintett* állítmányként nem úgy viszonyul egymáshoz, mint az *el van utazva* és az *elutazott*, ahol a múlt idő jelével helyettesíthető (mint láttuk, a jelentésnek némi módosulásával) az állapotjelentő igenévi szerkezet. Aki a tárgyas ige ige nevének is helytelennek gondolva a *-tt* toldalékos alakot vélte helyesebbnek, nem gondolt erre a fontos különbségre. Így jöttek létre a mai hivatali nyelvben, rádióban, tévében és tudományos szövegekben is az *ő is érintett* típusú mondatok, melyek se nem világosak, se nem magyarosak, hiszen külön alakja van a magyarnak az állítmányi használatra, a németben pedig ugyanaz az alak lehet jelző és állítmányrész: *gesperrte* Tür = *zárt* ajtó; *die Tür ist gesperrt* = az ajtó *zárva* van.

Száz év alatt futótűzként terjedt a *-va*, *-ve* képző rágalmozása. Ennek hatására szaporodtak el az ilyen mellékmondatok: „ahol bizonyos szakképesítések kiadása nvelvizsgához kötött volt”. A *kötött* igenévi használata itt merőben idegenszerű; csak akkor volna helyes, ha a melléknévi, azaz *milyen*? kérdésre felel. (Milyen volt a szakképesítések kiadása?) Ha nem ezt akarta a szerző mondani, a világos befejezés így lenne: *nyelvvizsgálathoz volt kötve*. Ezzel a szórenddel tudjuk értelem szerűen kiemelni az ige előtti szót (*nyelvvizsgálathoz*), mely ennek a mellékmondatnak fő mondanivalója, fókuszsa.

Elekfi László

A SzóVilág nyomán, némileg rövidítve (a szerk.).

Minderről Márton Lászlónak A nagyratörő című drámája jutott eszembe, amely nemcsak tartalmával és a magyar történelmet idéző izgalmas fordulataival nyeri meg az olvasót, hanem nyelvi leleményességével, gazdagságával, stílusosan szólva „nyelvtörő” voltával, játékos nyelvhasználatával.

Az egyik szójáték alapjául éppen a *gaz* főnév szolgál. A főszereplő, Zsigmond fejedelem így szól a vendéget kísérő szolgálhoz: *És ez a szolgál?* Mire az így válaszol: *Az vagyok, uram*. S ekkor Zsigmond így kiált fel: *Gaz vagy! Megtoldalak egy g betűvel*.

Természetesen ez, mint korábban bemutattam, korántsem jelenti azt, hogy a *gaz*-nak az az névmás volna a szótöve, vagy a kettő között valamiféle kapcsolat lenne.

Egy másik példa ugyanebből a műből. Az író szándékosan kettémetszi a szót. Íme a részlet abból a jelenetből, amelyben Zsigmond megtudja, hogy a szászok meg akarják tagadni az adót:

Megtagadják? Levágom a tagot a tagadásról, és máris megadják.

Ha az újságban cikket jelentető laikus nyelvész gondolatát kívánnánk érvényesíteni, akkor a *tagadják* és az *adják* szó között összefüggést kellene feltételezni. Csak azt nem tudom, miképpen magyarázhatnám meg azt, hogy a *tag* szavunknak, mint előtagnak, az a jelentése, hogy nem.

Minya Károly

Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny, magyar nyelv, 2010/2011.

Három témakörben írtak ki pályázatot: 1. Az eufemizmus és mai tendenciái (például a politikai sajtóban, az orvosi szóhasználatban, a diáknyelvben), 2. Az igekötők és a névutók karrierje (Mai nyelvhasználati jelenségek – visszatekintéssel e szófajok történetére), 3. Kortárs drámaírók. Monológok, dialógusok nyelvi, stiláris jellegzetességei. A részletes versenykiírás az Oktatási Közlönyben olvasható. A magyar nyelvi dolgozatok tartalmi és formai követelményeiről lásd az Édes Anyanyelvünk 2003/4. számában Kerner Anna írását! Idén az első két témakör kidolgozásához nyújtunk segítséget.

1. Az eufemizmus és mai tendenciái (például a politikai sajtóban, az orvosi szóhasználatban, a diáknyelvben)

Az *eufemizmus* terminus a „jót mond”, „jól beszél” fogalmával van összefüggésben, s így a jobban mondani, szebben, finomabban szólni szükségességének mindenkor gondolatával. Akkor alkalmazunk beszédünkben, írásunkban eufemizmusokat, ha jobban, kedvesebben, kevésbé élesen akarunk valamit mondani, mint ahogy először a szánkra jönne, tehát ha enyhíteni akarunk a dolgon. Leginkább olyankor élünk eufemisztikus megfogalmazással, amikor – a társadalmi megítélés szerint – bántó, sértő, vitatható hatású, kétes értékű vagy egyszerűen csak „csúnya” szót akarunk elkerülni. Ilyenkor jobb szóhangulatú, pozitívabban értékelhető szót vagy kifejezést keresünk helyette, talán más jelentésárnyalatút is. Akár alkalmilag, egyéni leleménnyel is, de többnyire már bevált szokás szerint. (Például *szépkorúak*-at meg *őszidő*-t, máskor *fogyatékkal élő*-t mondunk e szavak korábbi szinonimái helyett; az orvos a betegről azt közli, hogy *elvezítettük őt*; *mosoly-szünet*-et emlegetünk *harag* helyett; *mosdó*-t keresünk a *vécé* helyett; diákok az elégtelen jegyre különféle szépítő megnevezéseket találnak ki, stb.)

Mi a szerepe, hol van gyakori helye napjaink nyelvhasználatában az eufemizmusnak? Milyen eufemizmusokat örököltünk régről, milyenek alakultak a közelmúltban, és alakulnak-e hasonlóak ma is? Melyek azok a nyelvhasználati körök, élethelyzetek, fogalmak, ahol a leginkább élünk e lehetőséggel? Mi a szerepe az ilyen beszédformálásban a beszélőnek, a hallgatónak, a beszédhelyzetnek? Szoktunk-e valamilyen módon utalni arra, hogy most éppen eufemizmust alkalmazunk? (Olykor pl. egy fintorral, egy „finoman szólva...” típusú közbeszólással...) A pályázóktól azt várjuk, hogy legyen dolgozatukban összefoglaló bemutatás az eufemizmus jelenségéről, szóljanak a – régi és mai – használati kategóriákról, csoportokról is (a szakirodalom és saját megfigyeléseik alapján), és valamely részterületet alaposabban is kidolgozzanak. Gyűjtés, mai példaanyag is szükséges, de ezúttal nem várható számszerűen sok, ám néhány jó példa igen. Esetleg felmérés is készülhet az eufemizmusokat érintő attitűdökről.

A részterületekhez néhány javaslat: a tabu, a PC (a politikai korrektség), az eufemizmusok mozgása.

Kiinduló irodalomnak Zlinszky Aladár összefoglaló tanulmányát (*Az eufemizmus*. 1931. MTA, Budapest) ajánlom, emellé a használati körök feltérképezéséhez R. W. Holder munkáját (*A Dictionary of Euphemisms*. 1995. Ox-

ford University Press) is. Egyes résztémákhoz l. még: Bańcerowski Janusz 1995. Az eufemizmusok használatát jelző metainformációs operátorokról. *Magyar Nyelv* 69–71; Bíró Ágnes 1985. Szemérmes durvaságok. In: Bíró–Tolcsvai Nagy szerk. *Nyelvi divatok*. Gondolat, Budapest; Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest; Zlinszky Aladár 1927. A névvarázs. *Magyar Nyelv* 101–109.

Gallasy Magdolna

2. Az igekötők és a névutók karrierje (Mai nyelvhasználati jelenségek – visszatekintéssel e szófajok történetére)

A részrendszerek mintázatának átalakulása a nyelvi változások egyike. Az igekötők és névelők másodlagos szófajok, azaz a magyar nyelv külön fejlődése során más szófajokból alakultak ki. Míg az igekötők az igék jelentését módosítják vagy változtatják meg, a névutók a névszókhoz kapcsolódó körülményeket fejezik ki. Folyamatosan keletkeznek, nyelvi funkciójuk is változik. Pragmatikai és grammatikai szempontból egyaránt jól követhető a történetük.

Aki behatóan szeretne foglalkozni ezzel a nyelvi jelenséggel, annak a gyűjtőmunka megtervezése az első feladata. Erdemes nyelvtörténeti keretbe illeszteni azokat az összetevőket, amelyeket a pályázó mintául választott. Ebben az esetben azonban nem a szavak és kifejezések mennyisége a mérvadó, hanem sokkal inkább az, hogy csoportosítsa és minősítse azokat különböző nyelvtani szempontok szerint. Mik lehetnek ezek? Erdemes oknyomozást folytatni, hogy mi hozza létre a mai köznyelvben azt a már-már kínos törekvést, hogy a beszélők a lehető legpontosabban határozzanak meg egy-egy cselekedetet, tegyenek nyilvánvalóvá viszonyokat. Vannak-e egyértelműen helytelen, feleslegesnek minősíthető típusai az igekötő és a névutó használatának? Amikor a gazdaságosságról beszélünk a nyelvben, akkor vajon hogyan kezeljük azokat a változatokat (*vállal* – *bevallal*, *elvallal*, *felvallal*), amelyeknek eredeti jelentése ugyanaz, mint igekötővel. Mennyit tesz a tényhez a nyelvi divat, kik használják, terjesztik, és milyen csatornákon ezeket az újmódi, felkapott változatokat? Lehet-e a jelenség egy mélyebb, átfogóbb nyelvszerkezeti változás kiindulópontja, amely az előtagokat (prefixumokat) helyezi előtérbe, mint a leggyakrabban tanult és használt idegen nyelvekben tapasztaljuk? Természetesen az egyes pályaművek nyelvi adatai alapján különböző következtetésekre juthatnak a versenyzők, a vizsgált nyelvi anyagot sajátos szempontok szerint is elemezhetik.

Fontos azonban, hogy a pályázók kijelentéseiket és elméleteiket minden esetben tudományos alapossággal bizonyítsák. Ebben nyújtanak segítséget a nyelvészeti kézikönyvek: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TESz). Főszerk.: Benkő Loránd I–IV, Bp. 1967–84; *Nyelvművelő kéziszótár*. Szerk.: Grétsy László és Kemény Gábor, Tinta Könyvkiadó, Bp. 2005. Általános jellegűek a továbbiak: D. Mátyai Mária: *Nyelvünk élete*. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 1994; és ugyanő a szerzője az *Igekötőrendszerünk történetéből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 187. szám, Bp. tanulmányok. Hasznos lehet Fábíán Pál: *Nyelvművelésünk évszázadai*. Gondolat, Bp. 1984.

Szarvas Rita

A magyar nyelv napjai Székelyudvarhelyen

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének (AESZ) évente ismétlődő legnagyobb rendezvényét, *A magyar nyelv napjait* minden évben más-más erdélyi városban tartják. A 2010-ben soros Székelyudvarhelyen május 14-én az ünnepi megnyitón – a Városháza Szent István termében – köszöntő beszédet mondott a város polgármestere, Hargita megye főtanfelügyelője, Magyarország csíkszeredai főkonzulja és az AESZ helyi vezetője, majd **Péntek János** nyelvész akadémikus, az AESZ elnöke átadta **Katona Ádám** udvarhelyi magyartanárnak, művelődéstörténésznek, szerkesztőnek és politikusnak ünnepélyes külsőségek mellett a Sütő András Nyelvörzés Díjat. Ezt a kitüntetést az AESZ elnöksége 2000-ben alapította, és olyan személynek ítéli oda évente egyszer, aki sokat tesz nyelvünk épségének, helyes használatának megőrzéséért, anyanyelvi és anyanyelvű kultúránk ápolásáért, az erdélyi/romániai magyarok nyelvhasználati jogainak érvényesítéséért. A kitüntetett személyről szóló laudációban elhangzott egyebek mellett, hogy a nyelvben való megmaradásunkat elősegítő körülmények legfontosabbjának, az önrendelkezésnek, más szóval: az autonómiának igényét a '89-es rendszerváltás után elsőként Katona Ádám fogalmazta meg. Ő magyartanárként az anyanyelvi oktatás mellett nagy gondot fordított a tanulók népzenei nevelésére is, együttműködött a táncházmozgalom szervezőivel. Szerkesztőként és a könyvekhez írt tudományos igényű előszókkal olyan szerzők műveit emelte be az erdélyi magyar közgondolkodásba, mint például Kemény Zsigmond, Kodály Zoltán, Fülepp Lajos vagy Venczel József. Szaktudásának hasznát vette a '70-es, '80-as években a városi múzeum és a művelődési ház is. A diktatúra éveiben kezdeményezte az agyagfalvi 1848-as emlékmű felállítását – hallhattuk a méltató beszédben.

A megnyitó után elkezdődött az iskolások anyanyelvi versenyének országos döntője. Az erdélyi megyék csapatain kívül jelen volt Bukarest főváros egyetlen magyar tannyelvű iskolá-

jának képviselője is. Korcsoportok szerint három kategóriába sorolták a tanulókat: 1. az általános iskolák 4. osztályosai (kisebbség nem versenyeznek), 2. felső tagozatosok, 3. középiskolások. Nyelvi játékokban, fejtörőkben, helyesírásban, szövegmondásban, nyelvhelyességi és hasonló kérdésekben való jártasságukról adtak számot a versenyzők. Az elemisták közül a dicsőszentmártoniak voltak a legjobbak, a felsősök versenyét a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor iskola tanulói nyerték, a középiskolák első helyezetteje a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium lett.

Határok és normák a magyar nyelvhasználatban címmel tudományos értekezlet is volt Udvarhelyen egyetemi tanárok, kutatók, nyelvművelők részvételével. Az eszmecsere Péntek János egyetemi tanár vezette. Többnyire az ideális nyelvváltozatnak tartott irodalmi nyelv/standard köznyelv és a táji vagy regionális köznyelv(ek) viszonyáról beszéltek az előadók, de szó esett a káros román és angol nyelvi hatásokról, a nyelvi globalizáció ártalmairól is. Az egységes irodalmi nyelv és a táji köznyelvek viszonyát az előadók (Péntek János, Benő Attila, Katona Ádám, Komoróczy György) a természetes nyelvi határok és a mesterséges államhatárok helyzetében, a nyelv időbeli mozgása alapján vizsgálták. Ebből egyenesen következik, hogy szó volt a Kárpát-medence anyaországi magyar és kisebbségi magyar nyelvváltozatairól, a kétnyelvűségről, társasnyelvészeti (szociolingvisztikai) kérdésekről, nyelvjárás térképekről, atlaszokról is. Érdekes volt Juhász Tihamér kolozsvári kutató digitális szótárakról szóló előadása, valamint Lőrincz József udvarhelyi magyartanárnak a nyílt és zárt *e* hangunkról tartott eszmefuttatása.

Másnap, május 15-én a Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi verseny résztvevői kiránduláson vettek részt. Farkaslakán Tamási Ároné, Székelykeresztúron Petőfi Sándoré volt a főszerep.

Komoróczy György

OLVASÓ-LÁMPA

2009-ben jelent meg Prágában H. Tóth Istvánnak, a prágai Károly Egyetem docensének és tanítványának, Radek Patlokának *Kettős tükrök. A stilsztikáról magyarul – a magyarról stílusosan* című kötete. A kötet nyilvánvalóan és mindenekelőtt a magyar szakos cseh egyetemisták számára készült, felépítése, szerkezete tehát messzemenően tekintettel van a felsőoktatási igényeire. A mű 11 fejezetre tagolódik, a fejezeteket – szellemesen – A-tól K-ig nagybetűkkel jelzik a szerzők. Az olvasót tájékoztató bevezető fejezet után a szerzők a stílus és a stilsztika körébe tartozó alapfogalmak részletes, számos szemléletes példával megvilágított bemutatását adják. Alfejezet mutatja be a képes (= festői) kifejezéseket, a névátvitel (= trópusok) fajtáit és a szó- és mondataalakzatokat (= figurák). Külön fejezetek tár-

galyálják a szépirodalom és a nyelvi képek kapcsolatát, a stílus, a stilsztika és a stílustörténet összefüggéseit és a társadalmi érintkezés nyelvi kifejezőmódjait.

A kötet talán legizgalmasabb két fejezete a G: *Egyéb tájékoztatói lehetőségek a szépirodalmi stílus megismeréséhez* és a H: *Az extralingvális eszközök stilsztikájáról*. A rövid, alig negyedfél oldalas G fejezet tömör, ám kitűnő összefoglalását adja a magyar írói szótáraknak, azok felhasználási lehetőségeinek: „Kiváló eszköz az írói szótár a költők, az írók stílusának az elemzésére. Ma már nélkülözhetetlenek a stíuselemzésben. Az írói szótár olyan céllal készül, hogy minél teljesebb képet kaphasson az olvasó az adott művész nyelvhasználatáról, az egyéni stílusa sajátosságairól.” A fejezet második részében pedig a hangtani jelenségek, a zeneiség, vagyis az akusztikai szint stilsztikai jelentőségéről és elemzési módszereiről, többek között a hangstatisztikai vizsgálódások lehetőségeiről kapunk okos, lényegre törő összefoglalást. Az extralingvális eszközök stilsztikájáról szóló fejezet különös fontosságát és érdekességét az adja, hogy a hagyományosan ismert eszközök mellett (központosítás, írásképek, nagybetűk haszná-

lata, tájnyelvi és idegen szavak, az argó stilsztikája stb.) a számítógép, internet, e-mail, sms általánossá válásával új, izgalmas nyelvi jelenségek jelentek meg, és terjednek, különösen az ifjúság körében, gazdagítva vagy rontva, de mindenképpen változtatva a nyelvet.

Az utolsó tartalmi fejezet (I) a művészi nyelv és a stilsztika sokrétű kapcsolatrendszerét tárja fel a kommunikációval. „A művészi kommunikáció a bonyolult jelenségek közül is a legbonyolultabb, hiszen a művészet többdimenziós kommunikáció, mert kapcsolat alakul ki a művész és az alkotása, az alkotás és a közönség, valamint az alkotásban található anyagok, eszközök között is” – állapítják meg a szerzők. A különböző kommunikációk közös sajátossága, hogy mindegyik valamely kód, jelrendszer használatán alapul. A szerzők Szókratész/Platon és Arisztotelész ókori poétikájától és retorikájától a XX. századi rendszerekig (Jakobson, Hymes, Ingarden, Johansen) követik végig az irodalmi művek, költői szövegek kommunikációelméleti megközelítésű stilsztikai vizsgálatának lehetőségeit. Végső konklúzió-

juk az, hogy a művészi nyelvnek és a stilsztikának a kapcsolata akkor lesz érzékletesebb, ha egy-egy szépirodalmi alkotást elmélyültebben tanulmányozunk, hogy lássuk a mű hangjainak, szavainak, mondatainak, nyelvi-lírai képeinek többletjelentését.

És itt megérkezünk H. Tóth István és Radek Patloka stilsztikájának vezérgondolatához: a *többletjelentéshez*. Jól ismert, hogy a *stílusérték* szó többletismertetet hordoz. A kommunikációban alkalmazott verbális és nonverbális elemek többletjelentést kapnak/kaphatnak. A stílus, a jó stílus magában hordozza az árnyalt kifejezőmódot, a többletjelentések lehetőségét. Mindezek átlátásához, megértéséhez és alkalmazásához kiváló bevezető ez a könyv. (Dr. H. Tóth István–Radek Patloka: *Kettős tükrök. A stilsztikáról magyarul – a magyarról stílusosan. Közép-európai tanulmányok kiskönyvtár 1. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága 2009. 140 oldal.*)

Vasvári Zoltán

Kettős tükrök

HÍREK – ESEMÉNYEK

Hírek

2010. szeptember 1-jén váratlanul elhunyt az Anyanyelvapolók Szövetségének két évtizeden át elnöke, **Bánffy György**, augusztus 30-án pedig a szövetség elnökségi tagja, **Rónaky Edit**. Mindkettőjüktől decemberi számunkban veszünk búcsút.

*

Dr. Kálnoki-Gyöngyössy Márton helyettes államtitkár nyitotta meg 2010. szeptember 29-én Széphalomban, A Magyar Nyelv Múzeumában a *Titkok titka* című állandó kiállítást, amelyről e számunkban részletesen is szólnunk.

*

Öregharang címmel jelenik meg A Magyar Nyelv Múzeumának nyomtatott krónikája. A első szám 2009 decemberében látott napvilágot, a köszöntő számot **Kováts Dániel** tiszteletére jelentették meg.

*

Nyelvi hírek a nagyvilágból címmel készíti egyszemélyes folyóiratát **Gados László**. A februári számban többek között az eszperantóról, a nyelvi egyenlőségről és az anyanyelvek nemzetközi napjáról jelent meg írás. E lapból tudtuk meg, hogy 2010-ben Kuba ad otthont az eszperantó világkongresszusnak.

*

Hazai és határon túli anyanyelvi és pedagógiai szervezetek képviselői megbeszélést tartottak a *magyar nyelvi versek és vetélkedők* kérdéséről 2010. április 21-én a Nemzeti Tankönyvkiadóban. Az Anyanyelvapolók Szövetségét **Balázs Géza** és **Kerekes Barnabás** képviselte.

*

A *Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport* 2010. évi szakmai kirándulása júniusban Bács-Kiskun megyébe vezetett. A kutatócsoport tagjai Kalocsán, Kiskunhalason, Soltvadkerten és Kiskőrösön jártak. A kiskunhalasi Bibó István Gimnáziumban különösen nagy szeretettel fogadták őket.

Nyelvészeteki könyvek

Anyanyelvünkért. Dsida Jenő nyelv-művelő rovata a Keleti Újságban. Szerk.: Zsemlyei Borbála. AESZ, Sepsiszentgyörgy, 2008.

Családi levelek. Magyar költők, írók (jeles személyiségek) rokoni levelei a különböző korokban. Készült a Beszélni nehéz!-kör szerkesztésében a magyar nyelv hetére. Kiskunmajsza, 2010.

Eperjessy Ernő: Regionális cseléd-szótár. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár, 2010.

Herbszt Mária: Tanári beszédmagatartás. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2010.

Hoffmann István: A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.

Honti László főszerk.: A nyelvrokon-ságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kováts Dániel: „Fény s nagyvilág én-nékem Széphalom”. A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2009.

Magyar nyelvjárások XLVII. Debrecen, 2009.

Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élnyelvi konferencia. Szerk.: Borbély Anna, Vanconé Kremmer Ildikó, Hattay Helga. MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Egyetem, Budapest, Duna-szerdahely, Nyitra, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Nyelvünk és Kultúránk: Öt esztendő az Anyanyelvi Konferencia műhelyében. (2010.)

Oktatás: nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról. Szerk.: Bálint Emese és Péntek János. AESZ, Sepsiszentgyörgy, 2009.

Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008.

Patlotka, Radek: Bevezetés a magyar hangtanba és alaktanba nemcsak idegen ajkúak számára. Cseh- és Morvaországi Magyarok Egyesülete, Prága, 2009.

Péchy Blanka: Beszélni nehéz! Munda Novus Könyvek, Budapest, 2010.

Pomogáts Béla (összeállította): Nyelvhaza. Százhárom vers a magyar nyelvről. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2010.

TI és MI. Alkalmazott nyelvészet és interdiszciplinaritás. Szerk.: Gecső Tamás-Kiss Zoltán-Tóth Szegej. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Tóth Valéria: Településnevek változástopológiája. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2008.

Vargha Katalin (összeállította): Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Vasné Tóth Kornélia: Élő diáknyelv. Két város, húsz év tükrében. Novum Publishing. (Sopron, 2010.)

Országos anyanyelvi tábor

Az Anyanyelvapolók Szövetsége több anyanyelvi szervezettel összefogva 2011. június 17–19. között Széphalmon megrendezi az első országos anyanyelvi tábor. A tábor alapfoglalkozása: az anyanyelvi műveltség átadása, fejlesztése. Ezért szeretettel várják a nagyszülőket, szülőket és gyerekeket, lehet családosan, baráti társasággal és persze egyedül is érkezni. A programban ismeretterjesztő előadások, megbeszélések, nyelvi játékok, kirándulások és egyéb közösségi programok szerepelnek. A részleteket az Édes Anyanyelvünk 2011. februári és áprilisi számából lehet megtudni.

Vass László: Szemiotikai szövegtani alapismeretek. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2010.

Események

2010. október 1–3. Semiotica Agriensis 8. Gasztroszemiotika. EKF, Eger

2010. október 7–9. Nyelvstratégia – nyelv-művelés. 40. Szarvas Gábor nyelv-művelő napok, Vajdaság, Ada

2010. október 27–28. Tegnapi filológiai mai szemmel. Modern Filológiai Társaság, ELTE

2010. november 5–6. 12. országos Kossuth-szónokverseny. ELTE, Budapest

2010. november 5–6. Anyanyelvi kultúrákövetítés. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar

2010. november 20. 18. országos ifjúsági anyanyelvi parlament

2010. november 23–24. Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet konferencia. ELTE, Budapest

2010. november 26. Az internet-korszak kommunikációja II. munkamegbeszélés. ELTE

2010. november 30–december 1. Hálózatkutatások a bölcsész-, a társadalom- és a természettudományokban. Információ: halozatkutatas@btk.nyme.hu. NymE SEK alkalmazott nyelvészeti tan-szék, Szombathely

2010. december 6. Czuczor-Fogarasi emlékkonferencia, Budapest

2010. december 12. A legjobb cégnevek. Díjátadás. Magyar Vendéglátóipari Múzeum

2011. április 23. A magyar nyelv napja 2011. június 16. Jelentés a magyar nyelvről, MTA, Budapest

2011. június 17–19. országos anyanyelvi tábor (Széphalom)

2011. augusztus 22–27. Nyelv és kultúra a változó régióban. VII. Nemzetközi hungarológiai kongresszus, Kolozsvár

A Hírek, események rovatba szánt információkat a következő címre kérjük eljuttatni: balazsge@due.hu. Lapzárta mindig a megjelenés előtti 40. nap.

A *Brokernet Jövő Alapítvány* 2010-ben kiemelten kíván foglalkozni a magyar nyelvvel. Az első félévben 500 gyermeket vitt el Széphalomra, A Magyar Nyelv Múzeumába. Az októberben Sátoraljaújhelyen megrendező Édes anyanyelvünk országos nyelvhasználati verseny minden résztvevőjének jutalmat adnak, sőt különdíjat is létrehozhatnak számukra. A közeli jövőben dunántúli iskolásoknak terveznek „anyanyelvi” kirándulásokat Tihanyba, Zircra, Veszprémbe, Pannonhalmára. (www.brokernet-group.com)

Mindenekelőtt a 2010. évi 2. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Hétszer hét. 1. Menedék. 2. Hadnagy. 3. Kozmosz. 4. Piruett. 5. Hóvirág. 6. Cseppkő. 7. Sóbánya. A két zenei mű neve, amely a bal felső kockától a jobb alsó kockáig terjedő átlóból kiolvasható: Mazurka, illetve a sorok átrendezésével: Keringő. A 200 éve született zeneszerző, aki mindkét zenedarabból jó néhányat írt: Frédéric Chopin.

II. Keresztnevszójarejtvények 1. Zsófia. 2. Bálint. 3. Dalma. (E rejtvényünk megfejtését egy apró hiba megnehezítette, ugyanis a helyes szöveg „Ének a napon” helyett ez lett volna: „Ének e napon”. Ketten jelezték is az elírást – köszönjük szépen! –, de szerencsére azt látjuk, hogy megfejtőinket nem sikerült „megtévesztenünk”. Persze azért így is elnézésüket kérjük!) 4. Lóránt. 5. Áron. 6. Dóra. 7. Karméla. (Ezt a nevet, amely a Kármén olaszos változatából alakult, jó néhányan nem találták meg. De létező, anyakönyvezhető név.) 8. Félix. 9. Borbála. 10. Benő.

III. Cikcakkban. 1. Halenyv. 2. Rúdelem. 3. Siheder. 4. Óvárosi. 5. Építési. 6. Statika. 7. Ilyféle. Tóth Árpád versének címe, amelyet a kitöltött ábra bal felső, majd jobb felső sarkából cikcakkban lefelé haladva olvashatunk ki: Húsvéti versike.

IV. Szójátékos csattanó. Hát nem épp most mondtad anyunak, hogy lássuk a medvét?

Azok közül a megfejtőink közül, akik megfejtésükkel érték a sorsolásban való részvételhez megkívánt 60 pontot – egyébként mindnyájan elérték! –, ezúttal a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a mindenkori nyerteseknek felajánlott könyvjutalomban: Jávori István, Kazincbarcika, Mátyás király út 2/3. (3700); Mercsek Tímea, Székesfehérvár, Géza u. 92. (8000); Mezei Teréz, Békéscsaba, Lencsési út 85. Életfa nyugdíjsház (5600); Pakuts Andrea Eszter, Lesenceistvánd, Kossuth u. 137. (8319); Petőcz István, Budapest, Thomán u. 9/b (1124); Sebők János, Dunakeszi, Barátság útja 17. X. 61. (2120); Szabóné Darvai Éva, Miskolc, Irinyi u. 25. IV/3. (3534); Tóth Mihály, Tura, Park u. 10. (2194); Varga Gáborné, Miskolc-Hejőcsaba, Világ u. 8. (3508); Varsányi Viola, Dunabogdány, Kossuth u. 134. (2023). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Nyolcszor nyolc. Olvasóink feladata a vízszintes sorok megfejtése. Ha megoldásuk helyes, akkor az ábra bal felső sarkából kiindulva és a jobb alsó sarokig eljutva egy 175 éve született és 100 éve elhunyt jeles festőnek ismert képének címére találnak. Utána a sorok ügyes átrendezésével ugyanebben az átlóban a festő egy másik képének címét olvashatják el. A két kép címéért és alkotójuk nevéért egyaránt 7, összesen tehát 21 pontot lehet szerezni!

1. Rezerva
2. Tümemény
3. Lovak szállása
4. Tisztiszolga
5. Ízletes húsu madár
6. Becézett kisközség
7. Mocár
8. Sátánt kergető

II. Mi az ellentéte? Annak megítélésében, hogy mi számít ellentétnek, s mi nem, a nyelvi játékokban nem szabad szigorúnak lennünk. Erre gondolva pl. az *áll* igének nemcsak a *megy* vagy a *mozog*, hanem, mondjuk, az *ül* is lehetséges ellentéte. Ennek előrebocsátása után tíz szót teszünk közzé, azt kérve olvasóinktól, hogy mindegyiknek alkossák meg egy lehetséges ellentétét, de úgy – most jön a fontos megszorítás! –, hogy a már megadott szónak lényegében meg kell maradnia, csupán az elején szabad egyetlen betűnyit változtatni: vagy elhagyni, vagy a meglevőt más betűre kicserélni, vagy eggyel megfajlítani, szigorúan a szó elején! Minden megtalált ellentétért 2 pont jár; a telitalálatos megfejtés tehát 20 pontot ér. Ugye, feladványunk megérdemel egy kis fejtörést?

1. Tenyészik –	2. Igazság –
3. Fűtés –	4. Avul –
5. Hajdan –	6. Gyász –
7. Vereség –	8. Fosztogat –
9. Öröm –	10. Tárt –

III. Író és műve. Olvasóink feladata mindössze az, hogy a meghatározásoknak megfelelő szót vagy nevet írják be a hatszor nyolcas ábra megfelelő soraiba. Ha megfejtésük helyes, akkor a páratlan sorokban található szavaknak első, a páros sorokban levőknek pedig utolsó szótagját egymás mellé téve egy világhírű regény címét olvashatják össze. Két kérdésünk: mi a regénycím, és mi a neve idén 100 éve elhunyt írójuknak? Mindkét helyes válaszért 8 pont jár, összesen tehát 16!

1. Szophoklész híres tragédiájának hősnője
2. Forró égövi terület
3. Föld alatti várbörtön
4. Csevegés
5. Francia kicsinyítő képzős női név
6. Táncosnő

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Védekezés című, túloldali rejtvény, illetve vice csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtésért 25 pont jár.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 82 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsoláson, és egy értékes könyvnyertes lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtőnk részesül.

A fejtörők megoldását **2010. december 1-jéig** tessék beküldeni címünkre (Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Pf. 107) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu

Minden rejtvénykedvelő olvasónknak jó szórakozást és eredményes megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

Grétsy László (II.)
Harmati Gizella (I., III.)
Schmidt János (IV.)

Válfa 5 db-os

HÁZI BETEGÁPOLÁS

A láz és a lázcsilapítás

Lehet egy l-lel kevesebb? (B. G.)

GYARMATON: IPOLY ÁRUHAZBAN

30% „Fibri” újatlan pólók, „REDSTAR” színes női farmerruházati cikkek, női lapszoknyák, nyári blúzok, pólók, ruhák, stretch és pántos pólók, olcsóbbak: férfisorok, vászonnadrágok, „MEY” pólók, alsónadrágok. Egyes játékok, dekoratív cikkek.

Ebben az áruházban valóban újatlan, azaz használt pólókat árusítanak? A szó, ha szokatlan is, érdekes, mi mégis az újatlan pólókra szavazunk! (G. L.)

Beégett a brit nacionalista a BBC-ben

Beégett a BBC vita műsorában a Brit Nemzeti Párt (BNP) elnöke és európai parlamenti képviselője. „Úgy viselkedett, mint egy kisfiú, akit csokoládén kaptak” – mondta egy újságíró tanuló brit ismerősöm. Metakommunikációjában is zavart, bizonytalanságot sugárzott, rángatózott a szája széle, tikkelt és folyton pislogott a képviselő, aki nem tudott érdemben reagálni a tőle idézett olyan mondatokra, mint hogy „szeretné, ha Nagy-Britannia 99 százalékban ismét genetikailag fehér lenne”. Griffint a stúdióban ülő közönségből több színes bőrű fiatal is megkérdezte, vajon őket hová küldené,

Nick Griffin

melyben a stúdióközönség tesz fel kérdéseket a meghívott politikusoknak. A legutóbbi, csütörtök esti adást, melyben Nick Griffin szerepelt, 8 millióan látták, ami a szokásos nézőszám csaknem háromszorosára. Griffint, aki ellen már több bírósági eljárás is folyt faji gyűlöletkeltés vádjával – és aki többször megfordult Budapesten is, legutóbb a Jobbik tavaly október 23-ai nagygyűlésén –, sokáig be sem akarták engedni a brit közszolgálati tévébe, attól tartva, hogy szereplése majd újabb támogatásokat szerez szélsőséges nézeteket valló pártjának. Azonban épp ellenkezően történt: a The

Az, hogy a képviselő a tévévitában leégett, vagyis kudarcot vallott, megszégyenült, az ő baja. De attól már beajulok, mennyire terjed a be igekötő, most már az írott nyelvben is! (K. G.)

(HM) pilótatorborzásához járult hozzá, állampolgári elhivatottságtól fűtve, társadalmi munkában. Magasztos cél. Kár, hogy az MH légierőjének legsúlyosabb, immár akut problémáját, a rendkívül specializáltan képzett (mondhatni aranyárban mért) munkaerő megtartását éppen az elmúlt években nem sikerült megoldani. S ne feledkezzünk el arról sem, hogy közben három katona katasztrófák- legnagyobb nyilván

vesztette el végleg haderőnemi önállóságát. Ma magyar légierőről mint szervezeti egységről nem lehet beszélni

Ha valamit az utóbbi években nem sikerült megoldani, az semmiképp sem lehet akut probléma, mert – a halogatás miatt – immár krónikussá vált. (Még jobb lenne az akut, illetve a krónikus helyett magyar szót, a hevenyt, illetve az idültet használni.) (Béky Zoltán)

Valóban „fonák”, hogy még mindig bulldogot írnak, huszonöt évvel azután, hogy az akadémiai helyesírási szabályzat elrendelte a magyar kiejtés szerinti bulldog írásmódot. (A Nemzeti Sportban „harapott rá” erre az adatra K. G.)

Reggeliztél már?

A Kiegyensúlyozott Reggeli

Biztos Nagyon Finom! (B. G.)

Az alkalmi gejzír a Békéscsaba-i úton közlekedők életét nehezítette meg. A 4-es kilométertábla mellett lévő tűzcsapot valószínűleg egy figyelmen kívül hagyó sofőr kidöntötte, a víz pedig nagy erővel tört a magasba. Végül a Bácsvíz munkatársai zárták el a csapot.

A rövid életű, költséges, de kétségkívül látványos szökőkút tiszavirág-életűnek bizonyult, körülbelül fél óráig lehetett látni. A forgalom nem állt meg ez idő alatt – sok autós

Mert a tiszavirág egyébként hosszú életű? (Petőfi Népe, 2010. febr. 24. Beküldte: Holczer József.)

Erik, a bulldog

Erik és Siba. Hogy kik ők? Kovács Katalin „kutyimánói”, ahogyan az athéni olimpia aranyérmese hívja 6 és 3 hónapos angol bulldogjait. A kutyusok (sorrendben Erik, majd néhány napja

csőszkülete miatt el kell alutni, ám mint kiderült, azért volt olyan beteges, mert egyedül érezte magát, így Hofi szerzett neki egy kis játszótársat, Sibát” – mondta Kovács Katalin, akinek az is megfordult a